

જેઠે સુધારેલી રીત મુજબ હૃદય
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(કવિતાની સમજૂતી; તમામ પાઠના સવાલ
તથા સાર; મુખ્ય ઇલાકાની ભૂતળ;
અથવા શબ્દો; જોડાકરો; વગેરે)

રચનાર,

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

શાહપોર-સુરત

પ્રસિદ્ધ કર્તા-શા. મગનલાલ ભોતીરામ.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ડોકાણું-શાહપોર, સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ ના રૂપ આ આકટ મુજબ
રજીસ્ટર થયેલું છે.

શાહ બુક આઉ-ના પીસરત બન એજન્ટ પ્રી. પ્રેસમા

પ્રભુશ કર નરસિંરામ વ્યાસે છાપ્યું.

છાપવાનું ડોકાણું ખપાડીઆ મહલા-સુરત.

સુધારેલી વધારેલી નવી રજી. આવૃત્તિ.

સને ૧૯૧૬] કિંમત છ આના. [મે.

१९२१ विद्यापीठ ग्रंथालय
अ. १५. १५. १५
१९२१ मी. जे. पी. रा. र. १५
५२०

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાબિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૨૦૦

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોશ યોયડના ૨૫^૦

વિષય મ ૧૪૪ : ૧૪૪ : ૧૪૪ : ૧૪૪

કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણુવામાં ક્યાંથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩ જો.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી
નીકજેલા કુળમાં પેદા
થએલા.

પ્રખ્યાત=નામીયા
લગભગ=આશરે
અવતર્યો=જનમ્યો
રિવાજ=પારો; રીત
ભાર=હેત; પ્યાર
જેઠક=ગાદી

ધારતી=શક; ખીક
પક્ષપાત=તરફદારી
ધર્મી=નુકસાન
ખેદ=દીલગીરી

યુક્તિ=તદખીર; કળા
પાયમાલ=છેક નાશ
થએલો હોય તેનું
સોસવું=વેઠવું; ખમવું
ઉદાર=સખી
હૃદય=અંતઃકરણ; મન
પાણીપાણી=નરમ
ઝગઝગીઆં=આંખમાં
પાણીનું ભરાઈ આવવું
તે

ગોઠવણ=તજવીજ
ભણે=સુખે; નિર્ભય
આડે=ચમચે
પણ=આધા; નિયમ

ક્ષણે=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામાં
જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
વહે તે વહેણ
ધુંટડો=મોંમાં માય
એટલું
શરવીર=અહાદુર
કામગીરી=નોકરી
વીત્યા=ગયાં
દેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકાશે
ટેક=મેલેલું પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ હિંદુ ગણાય છે ? માઆપને

હંમેશાં કયા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને બીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? બીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? બીમસીંગે પાણીનું પ્યાલું ફેંકી શા માટે દીધું ? બે છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માળાપતું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજ રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪ થો.	આશીશ=આશીર્વાદ	સોંપણુ=સપુરત
માનતું=કબુલ કરતું	વિન્નેગ=જીદું પડવું તે.	હૈયું ભરાઇ આવ્યું=
કંદમૂળ=કંદ ને મૂળીઆ	સાળે તાળે=સુખરૂપ	આંખમાં આંસુ આવ્યાં
ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂ-	રક્ષા=અચાવ; રક્ષણ	વનવેશ=વનમાં પહેર-
ખ્યા રહેવું તે	મુંઝાવું=અકળાવું	વાનો પોશાક
વેઠવો=ખમ્મવો	વસમાં=ધણી કંઠણ	ધારણ કર=પહેર
વિકરાળ=ખિહામણું	આરો=અંત	મૂર્છા ખાઈ=મેલાનથઈ
રાક્ષસો=દૈત્યો	અગ્રહ=હઠ	તિરસ્કાર=ધિક્કાર
નિશ્ચય=ઠરાવ	અવસ્થા=હાલત	અધર્મ=અનીતિ
વહાણે વાયે=સવાર થતે	વિનંતી=અરજ.	ઋષિ=તપસ્વી
ક્યું=નક્કી થયું	ચલણુ=સત્તા	વિદાય કીધા=વળાવ્યા
કોપ=ગુસ્સો; રીસ	ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી	બેશુદ્ધ=મેલાન
પૂર્ણ=પૂરું	બળીને	પ્રાણ ત્યાગ કીધો=મરી
ઓળે માથું મૂકીશ=શરણે	નમન કર્યું=મે હાથ	ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો
રહીશ.	જોડ્યા; પગે લાગ્યા	

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કેકેયીના કોણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વન-

વાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ?
રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? સાવકી મા
છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે ? બંધુ કેવા જોઈએ ? દશરથ રાજાની
આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ તે શું હશે ?

સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે
છે. માખાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫ મો.	ગરમી માપવાનું યંત્ર=	તર=મલાઈ
દુકાળીઆ=ભૂખથી પી- ડાતાં માણસ	યર્મામિટર .	સાકર =મીઠો પદાર્થ;
દુબળા=કમજોર	ધરી=જે દાંડીપર પૈકું	ગળી ચીજ
પેટપુર=પેટ ભરીને	ફરે છે તે, આંક;	ચરખી=ચામડીની અંદર
સુકાઈ ગયા=ઝેવાઈ ગયા	આંસ	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
એંજીન=ચરાળથી ચાલ- તો સંચો	નિરંતર=હંમેશાં	દુરસ્ત=સાફ
કુદરતી=ઈશ્વરે મુકેલી	નાડી=નાડ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
કાયમ=ચાલુ	ઉછળે છે=ધબકે છે	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
	અંગ=ભાગ	જુદી જુદી વાની=જુદી
	સમાર=દુરસ્ત	જુદી વસ્તુ
		ફાયદાકારક=લાભકરનાર

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે ? દુકાળીઆનાં
શરીર એવાં શાથી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ?
ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના
યંત્રનું નામ શું ? એંજીન ચલાવવાને શેની જરૂર છે ? આપણા
શરીરના અવયવો ખરોખર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના
છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયો પદાર્થ
આધારી ઝટ ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

ખાવાની જરૂર છે ? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હંમેશાં હવા ને પાણી સવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬ દો.
ચાકીપાકી = કમજોર થઈ
નિસાસા=નિઃશ્વાસ
બકવાટ=લવારો
દોષ=દુષ્ટ
મસાલો=તેજનો

અગરીયા=મીઠું પક.
વનાર
અગર=મીઠું પકવવાની જગ્યા
પીલતાં=કપાસમાંથી ક.
પાસીઆ છુટા પાડતાં
કાતતાં=મુતર બનાવતાં

વણકર=વણવાનું કામ કરનાર
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું
ગરજ=મતલબ
ગરજ સારેછે=ખોટ પુરી પાડે છે
સમાધાન=ગુન્થવણ કે ચિંતાનું મટવું તે

સ્વાલ—આ ડોશી કેવી હતી ? શા માટે લગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કીધું ?

સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એકબીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ધુરાણ કરવી નહિ. દુનીયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮ મો.
અવલોકન=આરીક ત-
પાસ
ખોડું=લંગડું,
લાખ્યું=નાખ્યું; મૂક્યું

ધારી ધારીને=તાકી તાકીને.
પારખ્યું=ઓળખ્યું.
કેણી મેર=કંઈ તરફ
જવાહીર=કીંમતી રત્નો

(હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)
ફકીર=મુસલમાન સાધુ.
આડો=અડતી; તપાસ
તપાસ=શોધ

સાક્ષી=સાહેદ
જાદુગર=ધંતર મંતર
કે અજાણી ભરેલા
ખેલ કરનાર; ધલમી
સળ=શિક્ષા
નવાઈ=અચરતી; અ-
ચંખો.

જાદુ=ઠલમ.
ગમ=ખાળુ.
કાણુ=એક આંખ પુટે
લી હોય એવું.
આછું=થોડું.
લંગડું=ખોડું.
અનુમાન=પ્રિયાર કરીને

અટકળ કરવી તે.
ખમણતી=ગુણ ગુણ અ-
વાળ કરતી
વેરાય=કણ છુટા પડે
ઢાળાય=છલકાય.
શાખાશી=ધન્યવાદ.
ફેર=તફાવત.
ટેવ=મહાવરો.

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી?
ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે
નહિ? ફકીરે ઉંટ વિષે શી શી દકીકત કહી? રાખાએ ફકીરને શા
માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું કાયદો?

સાર—દરેક માણસે દરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે
ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯ મો.
જલામણપત્ર=સિદ્ધારસ
નો કાગળ
ઉમેદવાર=ઉમેદરાખનાર
ખોળ=શોધ
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા
વખતના સમાચારનું
છાપું; ન્યુસપેપર
જાહેર ખખર=જાણી
ખખર આપવી તે;
નોટીસ

પસંદગી=પાસ
મહેરખાની=કૃપા
જલામણ=સિદ્ધારસ;
લાગવગ
લાયકી=લાયકાત
લૂંછી=સાફ કરી
જાજમ=જાડું ખિછાનું
વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ
સ્વચ્છતા=ચોકખાઈ
દીસી=દેખાઈ; જણાઈ

વિચારવંત=સમજી
સ્થિતિ=હાલત; દશા
વિનય=નમ્રતા
સમ્યક્તા=સચ્ચકાઈ
રીતભાત=ચાલચલગત
ઓળંગી=વટાવી
ઠેસ=ઠોકર
ચોકસ=સાવધ; સંભાળ
લઈ વર્તનાર
કાળજીવાળો=ખંતીલો

ધક્કા=અડસેલા;	મરોડદાર=સારા વલણ-	સાવધ=હેશિઆર
મયત્ન=વધારે મહેનત	વાળા	ખુલ્લું=દેખીતું
શાંત=ધીરજવાળો	રેતદાની=રેતી બરવાનો	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
લક્ષણુ=દેવ; આદત	ખડીએ	

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો તેમાં ક્યા ક્યા ગુણ હતા ? તેની પાસે બલામણુપત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરીપર રાખતાં પહેલાં તેના બલા-મણુપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦ મો.	પર્યંત=મુધી	કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું
ગુજરી ગયા=મરી ગયા	ભાષણુ=બોલ	સોનાનું ધરેણું
સંકટ=દુઃખ	ગુમારતો=મહેતો	વીસરી=ભૂલી
ધરેણુંગાંધું=ધરેણુંવગેરે	અદેખાઇ=ઝેર; કીનો	દળદર=ગરિખાઇ
વેચી સાટી=વેચી બદલો	વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું	ફિટાડીએ=મટાડીએ
કરી	કસોટી=તોલ; પરીક્ષા	બોધ=ઉપદેશ
સાધન=સાહિત્ય	સેદો=માલ; સામાન	સંતાન=છોકરું
સમયે=વખતે	ભાવતાલ=કીંમતની	મીલકત=માલમતા
ઉદ્યમે=ધંધે	પડપૂછ	વારસ=હકદાર
જીંદગી પર્યંત=જીંદગી	રવાદારગી=ધુપી દલાલી	
મુધી	કાઢવી તે	

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧ મો.	વાતો વખત	રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ
સંસાર=દુનીઆનો વ- હેવાર	દિલાસો=ધીરજ	અશક્ય=થઈ શકે નહિ
દરવેશ=દરતોફાની; એક	નામીઓ=પ્રખ્યાત	એવું
જગ્યાએ સ્થિર નહિ	બદમાસ=હરામખોર	મુશ્કેલ=કઠણ; અધરું
રહેનાર ફકીર	સખ્યાખંધ=ધણુજ	ટોચ=શિખર
લાગ કરીને=તણને	ભૂટકાટ=મારીને લૂટી	બોળે=ભાર
તાણુ=તંગાશ; ખોટ	લેવું તે.	કમ્યાણુ=ભણું
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો	પવિત્ર=શુદ્ધ	લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર
એકાંતવાસ=એકાંતમાં	દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ	મારીને લઈ લેવું તે.
રહેવું તે	ચલગત.	દરમાન=હુકમ
સારવાર=સેવા; ચાકરી	ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્ર.	માથે ચઢાવી=કબુલ
આખર અવસ્થા=મર-	માણુ ચાલવું તે.	કરી
	અમર=અચળ; કાયમ	વતેણુક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો

સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે સુખી થયો ?

સાર—આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨ મો.	કરી આવી.	ચીસ=ખરાડા.
ખોટા=જુઠા	ચપટી ચપટી=જરાજરા	સોડે=પીમળે
અચાની=સમજણ વ-	કડક=સખત.	ફાટી જાય=દૂધ તે ચો-
ગરના	કરડી=સખત; આકરી	ખા જુદા પડી જાય
ધારે=માને	અંગારા=સળગતા ફા-	ઉતરી જાય=મેસ્વાદ
ભૂત=મરી ગયા પછી	યલા.	લાગે
કોઈ માણસનું પ્રેતરૂપ	ઉંધો=અવળો.	કસર=ખામી.
થાય છે તે	ચોંટી=વળગી.	જુગતીથી=તદખીરથી
ઝોડઝડપથી=ભૂતના	મંદવાડ=રોગ	યુક્તિથી
સપાટામાં આવવાથી	પ્રયોગ=અમુક સાધન	ભિનાશવાળી=મેજવા-
અરસામાં=દરમિઆ-	વડે કંઈ કરી ખતા-	ળી, શરદીવાળી.
નમાં	વવું તે; અખતરો	
જીવ ભગી આવ્યો=ચ-		

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધ પાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩ મો.	એકદમ.	સળો=જીવાત; જીવડાં.
નજરે પડે છે=દેખાય છે	મૂઠ=ચોટ.	અદાવત=દુસ્મનાય;
એકાએક=એચિંત્તું,	જીવ=જીવાત, જીવડાં.	વેર.

ભુવો=ભૂત કાઢનાર.	ચાળા=નિશાની	મંછાભૂત=મનની ધમ્મ
ઉતાર=ભૂત પ્રેત વગેરે	મસાણુ=મુડદાં દાટવા	એજ ભૂત
કાઢવા માટે માથે	બાળવાની જગા	શંકા ડાકણુ=વહેમ
ઉતારેલું જે ધાન્ય	હું'હું' = ડાળાં પાંદડાં	એજ ડાકણુ
વગેરે ચકલે મૂકવામાં	વગરના ઉભેલા ઝાડનું	કહેવત=કહેતી
આવે છે તે.	થડ	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભોપાળું=પોકળ.	ધડકે હે=ધબકે છે.	વિદ્યા
ક્રદિ=જળ	શોરબકાર=ખુમાટ	શુકન=ધાયુ' થવાના
ડાકણુ=ખરાબ નજરની	વીગત=રાત	ચિન્ન
સ્ત્રી; ભૂત થયેલી સ્ત્રી;	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત	અપશુકન=નહારા શુકન
ચુડેલ.	મંછા=ધમ્મ	તપાસ=શોધ, ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ જડમૂળ-માંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે ? ઘેરઘોર શા કારણથી ધુણે છે ? મસાણુ કાંઠે ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજાવો. વશીકરણુ એ શું છે ? શુકન શું છે ?

સાર—કોઈ પણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં ખેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજાવતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીકેં ખસી ગયું, (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું ભસવા લાગ્યું; તેથી (ત્યાં ધણા માણસો એકઠા થયાં) ત્યાં ધણોજ ગડમ-

ડાટ થયો, તેમાં કાષ્ઠ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો;
એવી ખોટી વાતને લોકો લ'ખાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અખો કહે
છે કે ભાગ્યો વહેમની વાત એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.	હિમ=પ્રણી ટાઢ	એ=અઝલ કહ્યું કરતી
તાગ=છેડો; અંત	ધરતીકંપ=જમીનનું	નથી
અપાર=પાર વગરનું	હાલવું	છેવટ=આખર
વાવાઝોડું=પવનનું તો-	જવાળામુખી=અળતો	અનંત=પાર વગરના
ફાન	પહાડ	ધોડા=મોટી છાજો;
તૂટી પડશે=નીચે પડશે	આનંદકારી=પ્રસન્નકારક	મોજાં ઉતરી જાય
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ	મંદમંદ=ધીમે ધીમે	છે=ઝોટ થાય છે
ચિરાઈ=ફાટી	નિરંતર=હંમેશાં	છાયા=શીજો
ભયંકર=બિહામણા	માફક=અનુકૂળ	સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્ના
બનાવ=ખીના	અદ્ભુત=નવાઈ જેવું	આવે એવી સ્થિતિ
અતિવૃષ્ટિ=ધણો વરસાદ	ચમત્કારી=નવાઈ જેવું	આત્મા=જીવ
કરો=ખોર જેવાં પાણીનાં	દીંગ=તાબુઅ	ખોળાઆમાંથી=શરીર
બંધાયલાં ટીપાં	દીંગ થઈ જાય છે છી.	માંથી

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા
આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા
કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ?
ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા
શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્નું એ શું છે ?

પાઠ ૧૫ મો.	વિજ્ઞાતમાં=ગણતરીમાં	ઈંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન
જ્ઞાતા=જાણ; શક્તિ	અમલ=હુકમ	બને કર્મ થાય છે તે.

(જેવી કે આંખ,	વ્યાપી=ફેલાએલો	હેતુ=મતલબ
કાન, નાક, જીભ,	સર્વ શક્તિવાન=બધી	ઋતુ=મોસમ
ચામડી, મોં, હાથ,	શક્તિવાળો; બધી	નિયમસર=મુકરર કરે
પગ; ઉપરથ, ગુદા,	વાતે પુરો	રહે વખતે
પહેલી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય	સર્વવ્યાપી=અધે ફેલા-	ન્યાયી=ઇનસાફ
અને બીજી પાંચ	યદે	દયાવાન=દયાળુ
કર્મેન્દ્રિય કહેવાય છે)	સર્વજ્ઞ=અંધુ જાણનાર	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
અક્ષાંડ=પૃથ્વીનો જોળો	આપો આપ=પોતાની	સોસવું=અમવું, વેઠવું
સમર્થ=જોરાવર	મેળે	પાપ=ઈશ્વરની આજ્ઞાથી
કાર્યો=કામ	અમુક=હરેક; ચોક્કસ	ઉલટું કરવું તે
ખાતરી=અરોસો	આધારે=આશરે	

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોના અનુભવ આપણને સાથી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ ? આ બધી જગતની રચના કાણે થઈ છે ? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર સાથી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ સાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કાણે બાંધ્યા છે ? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે સાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું ?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭ મો.	રહેલો પત્થર	ચારથી.
આગખોટ=વરાળથી	ગાખડું=મોટું કાણુ	ખડખડાટ=મકવાટ.
ચાલતું મોટું વહાણુ	કમાન=વહાણુ કે આ-	સાહસ=અવિચારી કામ
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ	ગખોટનો વડો અ-	ડોલ=સઢ ચઢાવવાનો
ખાસ=મુખ્ય	મલદાર	થાંભલો.
ખલાસી=વહાણુ ચલાવ-	વીર=મહાદુર	જળચર=પાણીમાં રહે-
નાર	અવકાશ=વખત	નાર.
એકંદર=કુલ્લે	ગડખડાટ=ખુમાટ; શીર	ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
ભરદરીએ=દરીઆની	બકાર	અમર=કાયમ; અચળ,
અથ વચે	પડખમ=એક વાજાંત;	યાદગીરી=નામના.
મુસાફરી=સફર	ઢોલ	કીર્તિસ્થંભ=યાદગીરી
હંકારવામાં=ચલાવવામાં	તુતક=આગખોટનો આ	રહેવાને માટે ઉભો
સપાડી=ઉપલો ભાગ	ગણો ઉપલો ભાગ	કરેલો ચગુતરનો
ખડક=પાણીમાં ઢંકામ	દઢ મનથી=પાકા વિ-	થાંભલો

સવાલ—આગખોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસ હતાં? નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું? કમાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું? કેટલાં બચ્યાં? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઈઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮ મો.	જાડી મજબુત દિવાલ	કે સલાટ.
ફરતો=ચોગરદમ	કાબેલ=હોશિયાર,	સુતતાન=મુસલમાન
કોટ=છોથીનાંધિત્રી ઉંચી	મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ	રાગ્ન; બાદશાહ.

અજ્ઞયમ તરેહનો=નવા	ખેઠકે=મુકામે.	ધલમી=મદુગર; મંત્ર
ધ જેવો.	ધલમ=મદુ.	જાણુનાર.
દહાડાને અંતે=સાંજે	ખેશક=નક્કી; જરૂર.	નિર્ભય=ભય વિનાનું
ચણુતર=ચણુવાનું કામ	આજીજી=કાલાવાલા	સ્થાન=ઠેકાણું
ભેદ=છુપી વાત	ઝારી=નાળચાવાળી.	કબુલાત=વચન.
હીકમત=યુક્તિ; તદખીર	લોટી.	

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાગવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કયું ? માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ કયાં છે ?

પાઠ ૧૯ મે	વટાવ=નુકસાની દેવી	ચલખે=ચાલ
પ્રમાણિક=વાજખી રીતે	અથવા આપવી તે.	બતા=દેખાડ
ચાલનાર.	દફતર=ચોપડા.	કાધર=કયાં; કયે ઠેકાણે
કંટાળો=તિરસ્કાર; ચીડ	ખિન્ન=દુઃખી; દીલગીર	આનાકાની=હા ના.
નામું હામું=લેણ દેણનો	સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	ચાણુક=ચાખખો
હસામ.	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
આકું અવળું=બુઠું.	કુલાતો=ખૂશ થતો	જસકુ=જેને
વ્યાજવટાવ=વ્યાજુ વ-	અખે=એ	પાગળ=મુખ
જેરે.	બનીઆ=ચાણીઆ	કરતો હરતો=કારભારી
		સાખ=આખર; વટ

સવાલ—જગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી ખીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડી વાર પછી ખીજો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીચો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ?

ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની સાખ શાથી વધી ?
ગુમાસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કોઇને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. કોઇની
મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
ખરુંકામ=વ્યાજખી કામ	મશ્કરી=મજાક	હાંસી=મજાક; મશ્કરી
છાતી ચલાવાનાર=હિં.	દાખલો=હિસાબ	છાપ=અસર
મત વાત.	નિંદા=કોઈનું છુટું	ચાહે=ચ્છે
કાને=સાંભળવામાં	બોલવું તે	ચાલ=રીતભાત; વત
આર=અમરમહાની નીચે	મોઢું ઉતરી ગએલું=	જુક.
લોઢાની પાતળી સળા	જખવાયલો	કજીએ=કંકાશ; ટંટા
હોય છે તે.	કસુર=વાંક; ખામી;	ફિસાદ
અણખનાવ=ખે ખનાવ	ભૂલ	દુર્ગુણ=અનીતિ
નકશો=ગામ કે દેશનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવે	

સવાલ—જ્યાનંદને જીવણરામ, યુનીલાલ અને મહેતાજીના
છોકરા સાથે અણખનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કેનો હતો ?
જ્યાનંદનાં વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યાં ?

સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું. કોઇની પણ શરમ
રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧ મો.	એવો	વ્યવસ્થા=ગંદોઅસ્ત
વિક્રમાજીત=જીતાય ન-	મેવાડ=ઉદેપુર. એ	પટાવતો=રાજ્યના મુ-
હિ આવો વિક્રમ.	રજપુસ્તાનમાં છે.	ખ્ય સરદારો
અજીત=જીતાય નહિ	જંદ=તઠારી ટેવ	ઠાર મારવું=જીવ લેવો.

ધાવ=ધવરાવનાર બાધ	પીગબ્યુ=પોચું થયું;	ભાળ=તપાસ; પત્તો
દાવો=હક.	દયા આવી.	રક્ષણુ=સંભાળ
રણુવાસ=રાણીવાસ;	ધાતકી=કૂર; નિર્દય.	બુબ્યુ=બિંદગી
જનાનખાનું.	વણુંન=ખ્યાન; હકીકત.	સાર્થક=સફળ
યોજવા=કરવા	કલપાંત=ત્રણું રહ્યું	સર્વસ્વ=મધું.
બાળહત્યા=બાળકને	કકળવું તે; રહારોળ	સપુરત=સોંપણ.
મારી નાખવું તે.	રાજબક્ત=વફાદાર	ચરચાય=ફેલાય; પ્રસરે
નિર્દોષ=ખીનગુનેગાર;	કઠણ હૈયું=દયા વગરનું	પરિણામ=ફળ; છેવટ
અપરાધ વિનાનો.	મન	હદવાળી=આખર કરી
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	હજમ=ચાળંદ	પન્નુ=એક જાતનું
એવા	આસરો=મદદ; સહાયતા	કિંમતી રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાયું ? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો ? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો ? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ?

સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨ મો.	સુકાની=સુકાન ચલાવનાર.	બચવાના=ઉગરવાના
છલાકો=ધણા જિલ્લા,	ગફલત=મેપરવા	પ્રરાદો=મનસુખો; વિચાર
એજન્સિ અને સંસ્થાન	ખડક=પાણીમાં ઢંકાયેલો	નીમ્યો=નીમણક કાપી
મળીને થએલો ગવર્ન-	પત્થર	યુક્તિ=તદબીર; કળા;
રના તાબાનો ભાગ	નિશ્ચે=નક્ષી; નિરધાર	હકમત
સૈકો=સો વરસનો કાળ		સંખ્યા=ગણતરી

માન્યરાખી=કબુલ કરી	રડવું આવ્યું.	છક=દિંગ; ચકિત
મોતને શરણે ગયા=મરી	ઉત્તર=જવાબ	હડસેલી મૂકયો=ધકકો
ગયા.	કબુલ કર્યું=માન્ય રાખ્યું	મારી ફેંકી દીધો
આજીજી=કાલાવાલા	સંસાર માંડ્યો નથી=	બંધુ=ભાઈ
રાહ=રાટ	ઐરી પરણ્યો નથી	ધર્મ=કરજ
શિર=માથું	કાડ=હોંસ, ઉમંગ	બંધુધર્મ=ભાઈ તરીકેની
એકલદોકલ=એકલો	નિયમ=ઠરાવ	કરજ
ચિંતા=ચીકર; ધાસ્તી	ખાઝી=વળગી	સહીસલામત=સુખરૂપ
છાતી ભરાઈ આવી=	આગ્રહ=હદ	

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કેાનું રાજ્ય છે ?
 પોટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણુ શાથી ખડક સાથે અથ-
 ડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કમાને શું યોજના
 ઘડી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કેાનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે
 નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાઈને પડવાની શા માટે
 રજા આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાઈએ આવજા જોઈએ.

પાડ રડ મો.	તોલે=ખરોખરીમાં	ધણા
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અદેખો=ખીજનું સાઈ	ગપો=જુડી વાતો
શીખવવાની નિશાળ	જોઈ બજે એવો	દિનપરદિન=રોજરોજ
ચિત્ર=છબી.	સમાન=ખરોખર	હરિદાઈ=ખરોખરી;
ઉપરના=ઉપત્રા	કીર્તિ=આખર; માન	સ્પર્ધા
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	કલંક=એમ; બદો	નકલ=ઉતારો; કોપી.
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	અનેક=એકથી વધારે;	ખળિએલ=ખીજનું સાઈ

જોઈમનમાં બળે એવે	કલપ્યો=કલ્પના કીધી;	કામ જાણાઈ આવે
વખોડવું=ખોડ કાઢવી	ધાર્યો	ઠરાવ=નિશ્ચય
વડાઈ=મોટાઈ; માન	ટાપુ=ખેટ	ચિત્રકાર=ચિતારો
જનમાણી=શ્રાવણ વદ	ખાળા=છોકરી	ખેદરકારી=ખેપરવા
૮, ગોકળઆઠેમ;	સાંખી=ખમી; સહન કરી	ઉત્તેજન=પ્રુષ્ટિ; મદદ
કૃષ્ણનો જનમદિવસ	શોભા=ખૂબસુરતી	ઉત્તેજનદાખત્ર=ઉત્તેજન
અદેખાઈ=ઈર્ષ્યા	શાંત થયું=નિરાંત વળી	માટે
પંચ=પાંચ અથવા તેથી	દશા=હાલ; હવાલ; વલે	અભિપ્રાય=ચિંતાર; મત
વધારે માણસની મં	રૂઝ=હજુર	નિરાશ=નાઉમેદ
ડળી; વાંધો પતાવનાર;	પીંછી=ચીતરવાની કલમ	વીત્રે મોટે=શીઝે ચહેરે;
લવાદ	છુપી=જાની; ગુપ્ત	અંખરાણો પડીને
કળા=હુન્નર; કસબ	પીછી છુપી ન રહે=	અદેખાઈનું મોં બાળો=
		અદેખાઈ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કાણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઈ કાણ અદેખાઈ કરતું અને કાણ તેની બરોબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આબરૂને કલંક લગાડવા માટે કાણે શી યોજના કાઢી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખર્ચ ચોટેલી હતી ? દરેક ઈનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ડ્રોઈંગ કાઢ્યાં ? કાનું ડ્રોઈંગ સાથી સારું હતું ? ઈનામ કેને મળ્યું ? એ ઈનામમાં કેને રૂપિયા આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ?

સાર—જે પોતાનું બહુ આહતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિકાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫ મો.	આરામ=વિસામો.	ધશ્વરકૃપા=પરમેશ્વરની
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	રાજવાડો=રાજ કુટુંબ.	મહેરબાની
ચએલો હોય તે.	બને રહેવાની જગ્યા.	સવાલ જવાબ=વાદ
પ્રવાસે=મુસાફરીએ.	ભાન=સમજ; અણલ.	વિવાદ
સંધ્યાકાળ=સાંજ	માંગે=રસ્તે.	સંબંધ=બાબત; વિષે.
નગર=શહેર.	ભોતી=ગરદન.	અત્રે=અહીંઆ.
સરકાર વાડો=રાજકુટુંબ.	એકાએક=એકાએક;	સ્થિર=કાયમ; અચળ.
બને રહેવાની જગ્યા	એકદમ.	બેદ=તફાવત; ફેર; ફરક.
વ્ય.ધ=વાધ.	ગરબડ=શૌર્યકાર	આસન=બેસણું
ચર્મ=ચામડું.	સ્વામીજી=મુરબીજી.	રાતવાસો=રાત ગાળવી
વ્યાધ ચર્મ=વાધનું	મુકામ=વાસ; રહેઠાણ.	તે.
ચામડું.	પરંતુ=તોપણ.	

સવાલ—સંન્યાસીએ કયાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજ મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?

સાર—આ દુનીઆમાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬ મો.	તેરા ચલે=તાઈ ચાલે.	બાપણ=બાપ્પાન.
નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી	માર ડાલીઓ=મારી	પુરાણી=ધશ્વર સંબંધી.
લોકોની હાલત	નાખજે.	વાત વાંચનાર.
તપાસવી તે.	પાદરી=ખિસ્તી ધર્મનો	કથા=ધશ્વર સંબંધી
વેશે=પેશાકથી.	બોધ કરનાર.	વારતા.
અચ્છે હો=સારા છો.	ઉપદેશ=બોધ; શિખા-	પુલાયો=મમરર થયે,
અબે=એ	મણ.	વાણી=બોલ.

રસ=લહેજત; રવાદ
ઓતા=કથા સાંભળનાર
લોક.

આસુ ધારા વહે છે=
રડે છે.

ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આ-
સ્થાવાળાં

કામળ=નાભુક, પોચું;

શીકા પડી ગયાં=ઝાંખા

પડ્યાં; મેં ઉતરી
ગયું; ઉદાસ થયાં.

વતન=જગીર.

હક=માલકી; દાવો

દસ્તાવેજ=ખત; લખત

જગીર=ઇનામમાં મળે.

લી જમીન.

જપત=કમળ

બંદેનવાજ=મરીબપર

મહેરખાની રાખનાર

તાંબાપતરાં=તાંબ્રપત્ર

પ્રસન્ન=ખુશ

કાયમ કરી આપ્યું=જ-

હાલ રાખ્યું; મંજુર

કીધું; કબુલ રાખ્યું.

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું ?
રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ ? રાજાએ દેશાધની
જગીર શા માટે કબુલ રાખી ? પુરાણી શાથી પુલાયો ? પાછળથી
પુરાણી ફિકો કેમ પડ્યો ?

સાર—રાજાએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા
જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૮ મે.

બિંદગી સુધી=મરતાં
સુધી

સોદો=માલ

ભટકતો=રખડતો

ભાવ=કિંમત; મૂલ્ય

રકઝક=તકરાર

મજલ=મુસાફરી

હેરાન=દુખી

ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે

બંદર=નદી કે દરીઆ

કિનારે આવેલું શહેર

કે જ્યાંથી ધણો માલ

આવ જાયતો હોય તે

રાત=જંગલ

પડપુછ=તપાસ

મફત=વગર પૈસે

ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯ મે.

સોદાગર=વેપારી

લાગડુંજ=તરતજ

તાલ=દાવ; લાગ

ઝિજ્ઞાસો=ખમાતો; વે-

હાતો

ગરાસીઓ=ઇનામી જ-

મીનવાળો રજપુત

કરગરીને=કાલાવાલા ક-

રીને; આજી કરીને	સિંધુ=હરીઓ; સમુદ્ર	અંતરમાં=મનમાં
પછડાયા=અફળાયા	સમાય=સમાવેશ થાય	જામે=ફેલાય; થાય.
અતિશય=ધણેજ	પૂર્ણ=પુરું	જમદીશે=પરમેશ્વરે.
લોભે લક્ષણ જાય=લો-	નવ=નહિ	કરણા=મહેરખાની
ભ કરવાથી આજરૂ	તૃપ્તિ=સંતોષ	ઘટતું=લાયક, યોગ્ય..
જાય	તણી='ની' એ છટ્ટી	છટું=સીલકમાંનું
સરિતા=નદી	વિભક્તિનો પ્રત્યય છે	પાસનું=પાસેનું
નીર=પાણી	આશ=આશા	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજાવતી—ધણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં જાય છે; તે પણ કદી સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તે પણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરખાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કાણુ ઓળખતું હતું ? લોભીઆએ ખીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શામાટે કર્યો ? નાણિએર માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા ? લોભીએ ક્યાંથી મરી ગયો ?

સાર—ધણે લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૩૦ મા.	રાજધાની=રાજને રહે.	શરો=શરવીર; બહાદુર
પ્રતાપરાણો=મેવાડના	વાનું શહેર	શરણે=તાબે
રાજ	તળેટી=પહાડના મૂળ	ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ
અસલ=જુની	આગળની જગા	કુળ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુમારી છોકરી	ટળવળતાં=ટળવળાટ	મંથકાર=પુસ્તક ખનાવ
પણુ=આધા; નિયમ	કરતાં	નાર.
પુરતાં=મેઘએ તેટલાં	ભાણું=જમવા માટે	દોલત=પુંજ
સાધન=સાહિત્ય	પીરસેલી થાળી	ખાનદાનની=ઉંચાકુ-
આરંભી=શરૂ કરી	ધીરજ=સચ્ચરી; શાંતિ	ળની.
પરાક્રમ=મહાદુરી	દુઃખની અંદર=દુઃખને	તંગી=તંગાસ; ખોટ
સેના=સરકર; ફોજ	વખતે; દુઃખમાં	નિભાવ=ટકાવ
તળવીજ=તપાસ	જસુસ=છુપી તપાસ	ખાતરી=અરસો
છુપે છુપે=જાને જાને	રાખનાર; ખાતમીદાર	સોગન=કસમ
દૂરી પડતો = એકદમ	ઠાઠ=અપકો	સ્વતંત્ર=છુટો
હલો કરતો	જળવી=સાચવી	દેહ મૂક્યે=મરી ગયો
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં	દરજજ=ઓછા	દેશદાજ=દેશ લાગણી;
ગુફા=અખોલ	લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે	સ્વદેશાભિમાન
ધારતી=રીકર	ધન્ય=શાખાશ	

સવાલ—ઇ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬ માં શી ખીના ખની ? ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? એ દુઃખો એણે શા માટે વેઠ્યાં ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજે દેશ જવાનો શામાટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ કર્યા પછી તેમણે શું કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો ? લામાશાને શા માટે શાખાશી ઘટે છે ?

જવાબ—(૧) પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે અમે તેટલું દુઃખ પડે, તોપણ તે સહન કરવું; પણ આખર જવા દેવી

નહિ. (૨) દરેકે સ્વદેશાભિમાન રાખવું.

પાઠ ૩૧ મો.	મુદત=વખત	ઉંધું વળે=ખગડે;
નિયમસર=નિયમ પ્ર-	કાળજી=ખંત; ચેટક	ખરાખ થાય
માણે	ભંગ થાય=તૂટે	વહેવાર=કામકાજ
વખતસર=વખત પ્રમા-	ગેરહાજર=હાજર નહિ	ઘતરાજી=ગુસ્સો; કરડી
ણે.	તે	નજર
ચઢતી=આખાદી	બહાનાં=ઓઠાં	અમૂલ્ય=ધણોજ કીંમતી
આધાર=આશરો	મુશકેલી=અડચણ.	વર્તવાની=ચાલવાની
ગોટાળો=ગરબડ	અણુગમતી=નાપસંદ	અગત્ય=જરૂર
પ્રયત્ન=ધણી મહેનત	બાબતો=વિષયો	ઢળવણી લીધાથી=વિ
આરંભવું=શરૂ કરવું	કીંમતી=અમૂલ્ય	ઘા ભણવાથી
ખલેલ=હરકત	નિયમિતપણે=મુકરર	સસ્તાં=સોંધાં
ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	અસુરા=મોડા
અમુક=ચોક્કસ	આરામ=વિશ્રાંતિ	રાહ=વાટ
નડતર=અડચણ.	ઠાશીશ=યત્ન; મહેનત	

સવાલ—પોપણ તથા ચઢતીનો આધાર શાના પર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજી કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાપદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીંમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જમ્યાં તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે

વર્તવાની જરૂર થાયી જાણવામાં આવી ? શરમ બરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨ મો.

માજિ=જીના
સ્વર્ગવાસ=વૈકુંઠવાસ
સંતાન=છોકરાં
હયાત=જીવતાં
મમતી=પોતાની મરજી
પ્રમાણે ચાલનાર
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન
આપનારી શાળા
થડે=પોતે

તરુણ=જીવાન
દાઝ=લાગણી; દયા
પરીક્ષા=તોલ
ઉત્તેજન=મદદ
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણુ ચ-
લાવવાની કળા
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર
સંપ્રદાય=ધર્મના માર્ગ;
પંથ
મરદાની=પુરૂષને શોભે

તેવી
અટકાવ=બાધ
છૂટ=રજા
પંથ=ધર્મના માર્ગ
દેવલોક પામ્યા=સ્વર્ગ
ગયા
પ્રાર્થના=માગણી
પ્રસિદ્ધ=જાણીતાં
સલાહકાર=સલાહ
આપનાર
જગજીહેર=પ્રખ્યાત

સવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનું નામ શું ? એમને જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો ? શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજી શહેનશાહમાં કમ કમ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા ધર્મ છે એ માજી શહેનશાહ કયા કારણથી જાણુતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજીહેર છે ?

સાર—આપણી પાસ ધણી દોલત તથા જમીરો હોય તોપણ મોજ મજા ને ઓળસમાં વખત ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૩૩ મો.

દીગણો=પટકો
વરવા=એડાળ; કદરૂપો

દોષ=ગુનો; વાંક
ખોડ=ખાંપણ; ખામી
આતુર=ઉમંગી

પ્રશ્ન=સવાલ
કાયર=હેરાન
મુખાંધ=એવકુદ્દાષ

શેખી=પતરાજ	મુજો=જેનાથી મોટે	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
અન્યાય= ગેરઇનસાફ	ખોલાય નહિ તે	રચના=ગનાવટ
લંગડો=પગે ખોડવાળો	અવયવો=ભાગો	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
ખાંડો=જેની આંખની	ચલણ=સત્તા	રૂપ=દેખાવ
કીકી ત્રાંસી હોય તે	ખોડખાંપણ=એળ	

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કેને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઇએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઇ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાદર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોઇની મશ્કરી કરવી નહિ, કારણકે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪ મો.	શૂળી=ફાંસી	નામીયા
વનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા	ખડકી=ગોડી
મૂળ=અસલ; પહેલાં	કાઢયા	અંદેનવાજ=ગરીબપર
હાજર જવાબી=વિચાર	જહાપનાહ=દુનીઆતું	મહેરખાની રાખનાર
કરી તરતજ જવાબ	રક્ષણ કરનાર પાદશાહ	ખેઅહખી=અવિવેક
આપે એવો.	નામદાર=પ્રખ્યાત	સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજખી હુકમ કરતો ? ખીરખલ તે હુકમ શી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરખલ ખાસે કોણ આવ્યા ? શાથી

જેવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કમ કમ
ધાતુની શળી જોઈ ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરખલે શું
જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ?

સાર—દરેક માણસે સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫ મો	ચોટલી=શિખા	સદરો=ટુંકી બાહેનું
કાનડી=કાનડાના રહે	જીલકા=લટીઆ	મોટું પહેરણ
વાસી	સાફ=આખું; બધું	કરતી=પારસી લોકો
દાક્ષણી=દક્ષિણના ર.	ચોરણો=પગે બેસતો	ઉનની વણેલી દોરી
હેવાસી	અને જાંઘેથી પહોળો	કમરપર બાંધે છે તે
ગુજરાતી=ગુજરાતના	લેંધો	પાંસીની જનોઈ
રહેવાસી	કમર=કેડ	નાતખહાર=ખીજનાતમાં
કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-	બેટ=કેડથી પગ સુધી	રિવાજ=ધારો
વાડના રહેવાસી	લટકતું લુગડું વીંટા-	હાથેવાળે=તર કન્યાના
કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના	જવું તે	હાથે હાથ મેળવીને
રહેવાસી	ધખર=લેંધો	ખાંડું=કન્યાને માંડવે
શીઆ } મુસલમાની ધ-	ધાધરો=ફરતો ધેરવાળો	વરરાજ ન જતાં બે
સુન્ની } મના પંથ છે	ચણીઆ	ધારવાળી તરતાર
ચહેરો=મોંનો સકકો;	ઓઢણું=છોકરીનું પહે-	મોકલવામાં આવે
શિકલ	રવાનું લુગડું	છે તે
પહેરવેશ=પેશાક	લાજ કાઢે છે=માથા	વિધવા=જેનો ધણી
રીતરિવાજ=ધારો	પર ઓઢેલો છેડો	મરી ગયો હોય તે
અનુસરતા=મળતાં	મોઢાપર લાવે છે	હલકી વણા=નીચ
વણું=જાત	સુરવાલ=પાટલુન	જાતો. (કાળી, દુબળા

વગેરે)	શબ=મડદું	રોટી=રોટલી
છૂટ=રજા; પરવાનગી	સગડી=ભસ્તુ; પારસી-	ભક્કર=રોટલી
છૂટ હોય છે=આધ હો	ના મુડદાં મૂકવાનો	ભાકર=રોટલી
તો નથી	કુવો	માટી=માંસ
આધ=હરકત; અડચણ	બોલી=આધા	

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે ? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણે જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતનાં ઘેરાં ઓળખાવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ઉફ મો.	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજબળ=રાજવડે જે
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજા	કામધેનુ=મનમાં ધારેલી	શક્તિ મળે છે તે
ના પુત્ર; સપ્ત ઋષિ-	વસ્તુ આપનાર ગાય	વિસાત=ગણતરી
માંના એક	માંગણી=માગું	પદવી=ઓદ્દે
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	ખળાતકારે=જેર જીલ-	રાજપાટ=રાજગાદી
જાણીતા=પ્રખ્યાત	મથી	ભારે તપ=ત્રણ તપશ્ચર્યા
કુળગુરુ=રાજગોર; પુરો	અગણિત=ધણાજ	ભૂતચાર=ભૂતાવે
મૃગયા=શિકાર (હિત	વીર=યોદ્ધા,	ભંગ=નાશ
આશ્રમ=મઠ	તપોબળ=તપ વડે જે	બ્રહ્મર્ષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ
આવકાર=આદરમાન	શક્તિ મળે છે તે	થયો હોય તે

રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ નિર્મળ=ચોખ્ખું સિદ્ધિ=મેળવવાનેમુકેશ્વર	એવીવસ્તુ છે કે શક્તિ- એ આઠ પ્રકારની ગણાય છે (અણિમા મહિમા, ગરિમા; લ-	ધિમા; પ્રાપ્તિ, પ્રાકા- મ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)
---	--	---

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ?
વિશ્વામિત્રને કઈ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ ? અને શા ઉપરથી ?
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.
જેનામાં કોઈ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ
આવતા નથી.

પાઠ ૩૭ મો.	ઇજનેર=ખાંધકામ જા.	બેશક=નકી
ખસેડવા=દૂર કરવા	જુનાર; સંચાનો અ.	સીધી=હબસીનામે એક
વિદ્ધ=હરકત; અડચણ	જુભતી.	જાતના લોક
કામ હાથપર લેછે=કામ-	સંયોગીભૂમિ=એ મોટા	તોડ=નિકાલ; ચુકાદો
ની શરૂઆત કરે છે.	જમીનના લાભને સાં-	ફેડ્યાં=દૂર કીધાં.
કાયર=નાહિંમતવાન	ધનારો જમીનનો	તરીકે=ગણીને; માનીને
અમર=મરે નહિ એવું;	સાંકડો ભાગ	અગર=અથવા
પરવા=દરકાર (કાયમ	પાધરાં=સીધાં.	ગુલામગીરી=જબરજ-
આગ્રહ=મંડયા રહેવું;	નહેર=નદીમાંથી પાણી	રતીથી ગુલામ કરવા-
ફરી ફરીને કરવું.	લઈ જવા માટે ખો-	નો રિવાજ
કાર મારીશ=જીવતો	દેલો ખાડો	સફળ થયો=પાર પડ્યો
મારી નાખીશ	છાતી=હિંમત	એક સામટાં=એકદમ
ક્રાંતિ=યુરોપખંડની	મહાભારત=ધણું કંઠણ.	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
અશ્વિમર્મા એક દેશ છે.	ખ્યાલ=વિચાર	ચાકર

સવાલ—જાણે તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા ? તેમને શું શું હરકતો નહીં ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સ્થાનમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૮ મો.	કાનો	દાવો=હક
પટરાણી=રાજની મુખ્ય	વતન=મગીર	રણવાસ=જનાનખાતું
રાણી	જતન=રક્ષણ	રણસંગ્રામ=ત્રડાઈ; જુદું
કાંકેમ	ગુંજમાં=મજવામાં	સિંહણ=સિંહની માદા
પરોવાયું=લાગ્યું.	દી=દિવસ	પાણી=મળ; જોર
ચાતક=એક જાતનું	ભે=ખીક; બો	બાણ=તીર
પક્ષી; પપૈયા	આકળા=ગાભરા	ચોટ=દાવ
ચકવા=એક જાતનું	શેતરજ=મુદ્દિજળની	ભાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત
પક્ષી	રમત	કાચી=ઓછી; થોડી
પ્રતિદિન=દૈનિક	દીનેનાથ=ગરીબનો	ખોજાને જોરેજ=ધણીની
ખર=ગધેડો	ધણી; પરમેશ્વર	હુંકથી
ચુવડ=એક જાતનું પક્ષી	પટ=કકડો; દાવખેત્ર	પલોટાવું=અનુભવ લેવો
(એનો દેખાવ ધણો	લદાવો=ઓરીઓ	વિદ્યા=હુતર; કળા
કદરૂપો હોય છે એ	શર=શરાતન, બહાદુરી	ખાળો=અટકાવ
નાથો દિવસે દેખાતું	પડશે તેવા દેવાશે=	હારે=સાથે
નથી)	જેવું દુઃખ પડશે તેવો	જશ=કીર્તિ; આજર
નિજ=પોતાનો	તેનો નિકાલ થશે.	કાળજાં ફાટશે=પેટમાં
વાસ=રહેઠાણ (કામ	જુદું=યુદ્ધ; લડાઈ	ધારકો પાડશે
નિજવાસ=પોતાનો મુ-	હટ=જીદ; આડાઈ	શમી=મટી; દૂર થઈ
હરાયો=હરામનો; પાર-		

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ના હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ?
રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ?

સાર—ધણીઆણીએ ધણીના હુકમને તાળે ચલું.

પાઠ ૪૦ મો.	ઉંચે ઉડવાના સાંચા=	પ્રતિભિંબ=કાચ કે પા-
છાંટાએ=જરાપણ	બલુન	ણીમાં દેખાતી સામી
ઉદ્ધત=ગમે તેમચાલનાર	આતુરતા=ધંતેજરી	છપ્પી
હળુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	જગીર=કામના બદલા-
નોકર	ટાંકી	માં મળેલી જમીન

સવાલ—અકકલબાજખામાં અકકલ કેટલી હતી ? એની અકકલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય સારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧ મો.	માંડીને=ગોઠવીને	ફેરા=આંટા; ચક્કર
મધરાત=વચલી રાત;	પથારી=મિછાનું	છાતીવાળા=હિંમતવાન
રાતના બાર વાગતાને	રૂંધાઈ=ગુંગળાઈ	અણીશુદ્ધ=વગર ધૂળએ
વખત.	તાળે વા=ચોકખી હવા	જોખમ=સંકટ
ફેરણી=ચોકી; ફેરી; રોન	જગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ	સૂંઢ=કપડાંની નળી
ઘાંટા=ખૂમ	લાગ=દાવ, વગ	આંકડી=ખેંચીને પાડ-
ફડાફડ=ફડફડ	વાડાની લીંત=વંડો	વાનું ઓળર
બંબાવાળા=બંબો રા-	પાધરોજ=તરતજ	ગોટાળો=હરકત
ખનાર	હડસેલો=ધડકો	ઓલવાઈ=બુઝાઈ
નીસરણી=સીડી	ધુજતાં=કાંપતાં	

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું ? અને તેઓએ શું કયું ? સુથારના બાઇન"ધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨ મો.	દેખાવ=ભાસ	મીઠું પાકે છે.
મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી	આબેદુ'મ=મૂળને પુરે.	માહીતગાર=જાણીતા
(ખરું પાણી નહિ પણ	પુરે મળતો	મિનારા=બુરજ
હવાના તપવાથી દેખા	ભર ઉનાળામાં=ફાગણ	ધુમટ=અર્ધગોળ શિ-
તું પાણી)	ચૈત્રમાં	ખરવાળું ઢાંકણ; છ-
કરડા=સખત	ભાસ=દેખાવ	ત્રીના ઉપલા ભાગ
પાધર=સપાટ	ખારાધોડા=એ વીરમ.	જેવો દેખાવ
પ્રદેશ=મોટો દેશ	ગામની પાસે ગામ	ભોમીઓ=જાણીતો
વિચિત્ર=તરેહવાર	છે. અહીં વરાગડું	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
		પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે ?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરું પાણી નથી. પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનીઆ મૃગજળના જેવી છે. મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનીઆ આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩ મો.

મહિમા=મોટાઈ

મુશા=મખોલ

કોહલુ=કાઠી ખાનાર

જનાવર

સૂઝી આવ્યો=માલમ

પડ્યો

આંતર્યો=ધેર્યો; કમળે

કર્યો.

મથાથી પમ સુધી=

ધણીજ

ઝાળ=ગુસ્સો; કોષ

લાલચોળ=રાતા

નાલાયક=મદમાસ

અખત્રડી=હમણાં ને

હમણાં.

કુર્ષ=સતો કુવો

ડોહીયું=ડોકું

મજાના=મડમડાટ

ધોસ=સામે અવાજ

ખાચ બીડવી=સામા

થવું

પાણી ભરે છે=હિસાખ-

માં નથી; ઉતરતું છે

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ ખેતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલાં પશુ મારતો હતો ? બધાં પશુઓએ મળી શું વિચાર કાઢ્યો ? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ?

સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪ મો.

નળ=ઘોઢા કે ચીનાઈ

માટીનાં લુગળાં

જન્મારામાં=જિંદગીમાં

ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે

ટાંકી=હોજ

જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ

તીકમ=સખત જમીન

ખોદવાનું ઓળર.

એની એકધાર કોઢા-

ળી જેવી ને ખીજ

શંકવાકારની હોય છે

ઝીણી=ધાતુ કાપવાનું

ધારવાળું ઘોઢાનું

ઓળર. લાકડાં ફા-

ડવાના કામમાં પણ

આવે છે

પેચ=આંટો

સકાવો=કોક; ચકલી

ટોટી=નળની ખોલી

દડદડ=ધડધડ

સુધરાઈ ખાતું=મ્યુનિ-

સિપાલિટિ

જંગી=ધણી મોટી

સગવડ=જોમવાઈ

વરાળ યંત્ર=વરાળથી

ચાલતો સંચો

જોડાણ=સંધાણ

આમ=સાહે

જમાનો=ઝાંખો વખત

ખોધ=ભાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? એ ટાંકીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવે છે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫ મો.	વિદાય થયા=ગયા	ઉકરડા=ઝાણ મૂત
તંદુરસ્તી=સ્વખાકારી;	મધુરું મધુરું=જરા જરા	વગેરે કાઢવડાવવાની
આરોગ્યતા	શોખ=મસ્તી; પ્રીતિ	જગા
સખળ=મજબુત	ખુલાસો=સમાધાન	બજરું=સંડાસ
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ	ખાટલે પડેલા=માંદા;	થાળું=મથાળું; કુવાના
મરડો=પેટમાં દુઃખીને	બિમાર	પર છોખંધ ઢાળ પ.
ઝાડો થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ; દયા	ડતું બાંધેલું હોય છે તે
સંધરણી=વારે વારે	ચાંપતા=તરતજ; લા-	ગંદકી=ગોજવાડ
ઝાડો થવાનો રોગ	ગત્તા	મરી=ઉતરી
અભાવ=અચ્ચી; અ-	કાસળ=મૂળ; જડ	જંતુ=નાના જીવડાં
પ્રીતિ	ભર=ગીચ; ધણી	કાઢ=ઢોર રાખવાની
		જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કાણે કાની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું ? ગામમાં રોગનું મૂળ કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઈ કઈ રીત છે ?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બનામણુ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવા ગુણુ કે છે કે નહિ ? હોય તો દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતોપર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭ મો.	વૈતરં=સખત મનુરી	નભીએ=ટકીએ
વર્તણુક=ચાલ ચલગત	મીઠું=મરચું બભરાવીને=	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો
પ્રમુખપદ=સભાના ઉ-	વાત વધારીને	અસર=જાગણી
પરીની જગા.	સુગંધ=સારી વાસ	ટટાર થયા=અસલ
હજુર=રખર	દુર્ગંધ=નઠારી વાસ	સ્થિતિમાં આવ્યા
રણુ=મેળુદ; હાજર	ધોર=મિહામણી	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
પરવડતી=અનુકૂળ	માંડપણુ=માંડાપણુ;	જાતમહેનત=શરીરની
આવતી	મુખાંધ	મહેનત
તસ્દી=મહેનત	પોષણુ=ગુજરાત	નિભાવ=ગુજરો

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મમજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધું કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જવાબ પાઠ છઠ્ઠો.)

સાર—આ દુનીઆનો આધાર એક બીજાની મદદપર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮ મો.	દહેરાંનો ભાગ	પવત ઉપર છે.
દેલવાડા=દેવળવાડા;	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા	પાલિતાણા=કાઠિઆ.
આણુ પર્વત ઉપરના	કુંભારીઆ=આરાસુર	વાડમાં શેત્રુંજી પર્વ-

ત પાસે સહેર છે.
 ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
 મોટો પર્વત છે.
 રણિઆમણા=સુંદર
 જૈન=શ્રાવક
 પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
 બાધણી=બાધકામ
 નકશી=કોતરકામ;
 કોતરણી
 સુગમ=સહેલું; સુતર
 માધલ=પોણો ગાઉ
 વાહનો=ગાડી ઘોડા
 વગેરે બેસવાનાં સાધનો
 જાવણી=લશ્કરનો મુકામ
 રમણિય=સુંદર
 આરસપહાણુ=સ ગેમર-
 મર; એક જાતનો
 ચળકતો પત્થર
 અણુહીલવાડ=પાટણુ; એ
 સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર
 હવું એ વનરાજ
 ચાવડાએ ઇ. સ.
 ૭૪૬ માં અણુહીલ
 બરવાડના નામથી
 વસાવ્યું હતું.
 શિખર=ટોચ
 આદિનાથ=જૈન ધર્મ
 સ્થાપનાર પહેલા
 તીર્થંકર
 કાબેલ=હોશિયાર,
 કોતરણી=કોતરકામ;
 નકશી.
 રાજ=એક દિવસનો
 પમાર.
 શોભા=દેખાવ
 દેરાણી=દીયરની વહુ;
 જેઠાણી=જેઠની વહુ;
 વરના મોટાભાઈ-
 ની વહુ

ધ્યાન બેઝે=મોહ ૫-
 માટે; અન્યથા કરે
 ગભારો=દેવળના જે
 ધુમટવાળા ભાગમાં
 મૂર્તિ હોય છે તે
 દેરાસર=દહેર
 ખારીક=ઝીણું
 ખીભું=છાપ
 સભા મંડપ=દહેરાની
 અંદરનો આગલો
 વિશાળ ભાગ
 નેમિનાથ=જૈનધર્મના
 ૨૨મા તીર્થંકર
 વિસ્મય=અન્યથા;
 નવાઈ
 નિર્જીવ=જીવ વગરની
 પ્રવીણુ=હોશિયાર
 રાણુકપુર=એ રજપુત-
 સ્તાનમાં છે.

સવાલ—કયા લોકોને ધર્મપર આસ્થા ધણી છે ? કયા લોકો
 ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસો ખરચે છે? જૈન લોકોનાં જેવા ભા-
 ચક દહેરાં ક્યાં છે ? આણુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણુકપુર.

કયા છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો. એમણે કયા દહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરાં કયાં કયાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કયું કાતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં કે જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ પઠ મો.	થોડી મુદત માટે	કરવા વગેરે સંબંધી
પરાક્રમી=સમર્થ; જો-	ધીરેલું તે	જે વિદ્યા તે.
રાવર; શૂરવીર.	પુરાવો=સાબીતી	ડાંગ=મોડી મજબુત
પરદુખજાનન=પારકાનું	બનાવટી=ખોટો	લાકડી
દુઃખ કાપનાર	સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત	કિર્ગામી=કિર્ગાપી
શોખી=મોજી	સાબિત=ખરું	પાહે=પાસે
ઉદાર=મોટા મનનો	પ્રપંચ=તરકટ	નીચપ=ધનસાધ
શ્લોક=છંદ; જે કે ચાર	શિરામણુ=નાસ્તો	ફાંહી=ફાંસી; શૂળી
ચરણુની કવિતા.	હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ	હાનિ=જગાડ; નુકસાન
સ્મરણુશકિત=યાદદાસ્તી	લેતી વખત ખોલે છે તે	હાચે હાચુ=ખરેખરું
કમાણી=પેદાશ; રળતર	રાજવહીવટ=રાજકાર-	કારે=કપાારે
મતલબ=સાર	ભાર	અમૃત બરાબર=ચુલુ-
વડવા=આપદાદા	વૈદકશાસ્ત્ર=રોગ પાર-	કારી
ઉછીનું=વગર વ્યાજે	ખવા તેના ઓસડ	

સવાલ—ભોજરાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજા હતો ? ભોજરાજને શાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? ભોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સમાના પડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પડિતોના માથાનો

કેણુ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજાએ તેને કેટલું ધનમ આપ્યું ? બોજરાજા નગરચર્યા જોવા કેમ નીકળતો હતો ? બોજરાજા શાથી ખૂશ થયો ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨) મરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર મો.	સંચો	વાઢકાપનું=નસ્તરનું
તાણુ=તંગાસ	નર્યા=નિરોગી; રોગ	ગુણુદોષ=દાયદા ગેર-
ભિનાશ=બેજ	વગરના	દાયદા
પુરણુ=પુરાણુ	પહેલું સુખ તે જાતે	ઔષધ=ઔસડ; દવા
કારીગર=કામ કરનાર	નર્યા=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણુમાંથી
ધમણુ=વા કુંકવાનો	જાતે નિરોગી	ખોદી કાઢેલી
[(જે પદાર્થ ખાણુમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ કહેવાય છે.)		

ખજનો=ભંડાર	ણસ	આખાદ=સુખી
સદ્ગૃહસ્થ=સારો મા-	તરીકે=માફક; પેઠે	

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કેાની કેાની જરૂર પડે ? ગામમાં કેાની ધણી જરૂર પડે ?

પાઠ પર મો.	ત્યાગ=છોડવું તે	વાનો તથા વહાણુ
નામાંકિત=અખ્યાત	ભયંકર=પળાય નહિ	હંકારવાનો ધંધો
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હી-	એવી; સખત	કરનાર
ની પાસે હતું	પ્રતિજ્ઞા=ખાધા; પણુ	કાંતિ=ખૂબસુરતી
પેઢી=ઓલાદ; વંશ	રૂપવાન=ખૂબસુરત	પાંડવ=પાંડુ રાજાનક
સ્વાર્થ=પોતાનીમતલખ	માછી=માછલા પકડ-	છોકરા

ચોજનાગંધા=સલવતી;	ગંભીર=ધણી બારે	કોલ=વચન
વ્યાસની માતા	ભયાનક=પાળીન શકાય	કૌરવ=કુરરાજના કુળ-
ઉત્કંઠા=આતુરતા	શ્વહારી=કુંવારા[તેવી.	માં ઉત્પન્ન થએલા;
માગું=માંગણી	રહેવાનું પ્રતપાળનાર	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા.

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શાંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું શું નામ પડ્યું ? અને શા કારણથી ? શાંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? બિષ્મે પિતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

જવાબ—માત્રાપત્રી મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ પડે મો.	જવાહીર.	મરણીયા=મરવાની
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	નટ=નાચ કરનાર	દરકાર વગરના
અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન	નૃત્ય=નાચ	ખૂનરેજી=કતલ
ન લોકોનો દેશ	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ,
ગજની=અફઘાનિસ્તાન	ખંડન કરવું=ભાંગવું.	કઞ્ચર=ધોર
નું મુખ્ય શહેર	પંજાબ=પાંચ નદી વ-	વિસારે પડ્યા=ભૂલી ગયા
ઇસ્લામી=મુસલમાની	ચેનો મુલક	આગ્રા=હિંદુસ્તાનમાં
વેરાન=ઉજ્જડ	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું	જમના નદી પર
દ્રવ્ય=પૈસો	કુચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	શહેર છે;
મંદિર=દેવળ	રણુ=રેતીનું મેદાન	ચાલુક્ય=ચાવડા
રતન=હીરા મોતી, મા-	જંગી=તોપની બારી	અઘાપિ=આજ પછી
લોક વગેરે કિંમતી	તાકાત=અળ; જોર	પણુ=પાંધા

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાનિ માદશાહ ? તેણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધરો શું હતો ? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાગી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરું ક્યા રાજ્યે સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૪ મો.	જહાંગીર=અકબરનો	કાલકરાર=મોલી
સુરત=તાપી નદીને ડા-	છોકરો.	કાહી=માલ ભરવાની
બે કાંઠે આવેલું શહેર	સત્કાર=આદરમાન	મોટી વખાર.
પ્રસિદ્ધ=ખણીતું	કાફો=ટોળું	ખીજ=મૂળ; શર્યાત
મુખ્ય=મોટું	દઢતા=હિંમત	સર્વત્ર=સઘળે; બધે
પ્રુદ=પોતાનો	અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી	મથક=મુખ્ય સ્થાન
નામીયું=પ્રખ્યાત	ઉઠે એવા પદાર્થ	વલંદ=ડચ; હોલાંડ
ખાઈ=વહાણુ લંગારવાની	ભરેલા હોય અને	દેશના રહેવાસી.
જગો	દુસ્મનનાં વહાણુને	શિવાજી=મરાઠી વંશનો
મલખાર કાંઠો=મદ્રાસ	ભેરવીને સળગાવી	સ્થાપનાર
ધલાકાનો પશ્ચિમ	મૂકવાને આંકડીઓ	બંદુકની ગોળી=છરા
કિનારો.	હોય એવું વહાણુ	નિશાન=એધાણી
સત્તા=હકુમત	સ્થિતિ=હાલત	ચઢતી કળા=આખાદી.
		અરસામાં=દરમિઆનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદી પર છે ? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ પહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કાણે હરકત કરી ? શું હરકત કરી ? સુંહાલી આગળ કોને કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ

હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ?

કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી ? (ઇ. સ. ૧૬૧૨)

અંગ્રેજ સત્તાનું બીજ કયારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું ? પછી ક્યાં કીધું ?

પાઠ ૫૬ મો.	પવિત્ર; એ શબ્દ	પરણેલી સ્ત્રી
સ્થાપન=મંડાણ	વડીલના નામ સાથે	ગંગાસ્વરૂપ=એ શબ્દ
ટપાલખાતું=પોસ્ટખાતું	વપરાય છે.	વિધવા સ્ત્રીના નામની
સવડ=સગવડ	ચિરંજીવી=જાંબી મુદત	પહેલાં વપરાય છે.
પાકી ગોઠવણુ=યોગ્ય	જીવનાર. ડોકરાના	સરનામું=નામ ઠામ
અંદાજસ્ત	નામની પહેલાં વડીલ	પત્તો=ઠેકાણું
પત્તાં=કાર્ડ	આ શબ્દ વાપરે છે	સૂચના=ચેતવણી
પરખિડિયાં=ટિકીટવાળાં	રાજમાન રાજેશ્વી=જેને	કમધાર=એક પછી એક
કવર	રાજ તરફથી માન	કરમો=તાલુકાનું સાથી
ખેપીઓ=કાસદ	અને પૈસા મળતા	મોડું ગામ. જે ગામમાં
માનવાચક=માન આ-	હોય તે	૫૦૦૦ કરતાં વધારે
પનારા	સૌભાગ્યવંતી=જેનો	માણસની વસ્તી હોય
તીર્થરૂપ=તીર્થના જેવા	ધણી જીવતો હોય તે;	તે કરમો કહેવાય
	રવાને કરી=મોકલી	

સવાલ—કાગળ સહીસલામત પહેંચવા માટે કમ છ સૂચના

ધ્યાનમાં રાખવી ?

પાઠ ૫૮ મો.	સતી=પતિવ્રત ધર્મ પા-	સંપૂર્ણ=પુરેપુરી
કૈસરેહિંદ=એ તામનો	ળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	આચરણુ=ચાલચલમત
કલકાગ્ર	સંભવ=આશા	અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અનુમતિ; સંમતિ	ળી; લપકાવાળી	હસ્તક=તાબામાં
ત્રયાસ=મહેનત	સમ્યતા=સલુકાઈ	ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર-
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	ધાયણ=જખમી	પદ=પદવી (નામું)
વિધવા=જેનો ધણી	પરગણુ=પરોપકારી	ખેદ=દીલગીરી
મરી ગયો હોય એ	ખૂજ=કદર; પિછાણ	વિસ્તાર=ફેલાવો
વી સ્ત્રી; રાંડેલી સ્ત્રી	ભાષા=બોલી	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
ચાદગીરી=નામના; કીર્તિ	મમતા=ચાહેના; માયા	લાગણીથી
કબલ્યા બરેલી=ઠાઠવા-	મુનથી=શિક્ષક	

સવાલ— મહારાણી વિકટોરીઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કેની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કેપની કેનેની કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે ચાદ કરવામાં આવે છે?

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

ભાગ ૨ એ

પાઠ ૬૦ મે.	મૂળ સ્થાપનાર યદુ	દારકા=કાઠિઆવાડના
અસોહ=અંદ્રગુપ્તના	નામે રાજા હતો તે	વાયવ્યપ્રાચીમાં શહેર-
દીકરાનો દીકરો	ઉપરથી એ નામ	છે. એ હાલ ગાયકવાડ
બાદવ કુળ=એ કુળનો	પડ્યું છે	સરકારને તાબે છે.

એમાં રણુછોડજીની મૂર્તિ છે.	આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન સ્તંભો=થાંભલા	આગ્રહ=ખળાત્કાર દ- વૃત્તાંત=હકીકત (ખાણુ લાડી=વહુ
યુનાન દેશ=યુરોપખંડ ની દક્ષિણમાં દેશ છે તે	મૂળતસ્ત્વો=જે મુદ્દા કે સિદ્ધાંતો પર ધર્મ	લંકા=સિંહલદ્વીપ; હિંદુસ્તાનની દક્ષિણ
ઈ. સ. પૂ.=ઈસ્વી સન પૂર્વે એટલે ઇસ્વીસન	રચાયો હોય તે.	માં ખેટ છે તે.
પહેલાં	લિપિ=લખેલી બાષા	સંગમ=નાની નદી મોટી
નિરાધાર=આધાર વ-	મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	નદીને જે જગાએ
ગરના; ગરીબ	હિંસા=હત્યા; ખૂન	મળે છે તે જગો,
દવાખાનાં=ઇસ્પતાલો	શ્રમજ્ઞો=સાધુઓ	પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો.
ઘોરી=સરીયામ	ઉડાઉ=ખરચાણુ	પુરાણુ=હિંદુઓના એ
ચોતરા=ચબુતરા	હિત=બલુ; કલ્યાણુ	પુરાણુ=હિંદુઓના એ
	મત=એકાદો ધર્મમાર્ગ	નામના ગ્રંથો.

સવાલ—જોઈધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની કયાં હતી ?
અશોકે પોતાની રૈયતના બલારને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીરના-
રના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડીને ઘોઘાનો વર એ કહે-
વત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧ મો.	નીડર=ખીએ નહિ એ.	વખાણુ કરનાર
વંશજો=વંશમાં જ-	વો; હિંમતવાન	પટાવતો=રાજના મુ-
ન્મેલા	વચની=ખોલેલું પાળનાર	ખ્ય સરદારો
ખડેરો=ભાંગી પડેલી	ચાલુક્ય=સોલંકી	કતલ=કાપાકાપી
ઇમારતો	ભાટ=એક જાતના	પડાવ=મુકામ
ગુજરરદ્દ=ગુજરાત	બ્રાહ્મણ; ખરા ખોટા	મરણીયા થઇ=પાહોમ

કરી; ઝંપાવી	સૂચકતા વાપરીને	યાહોમ કરીને=મર-
ગર્ભવંતી=મેજીવવાળી;	નિર્ભય=ખીકવગર	ણીઆ થઇને
દહાડાવાળી	રણભૂમિ=લડાઈની	ઝૂંઝીને=મુરસાથી લ-
સમય વિચારીને=સમય	જગો; રણક્ષેત્ર	ડીને

સવાલ—અશોક પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું? ગુપ્તવંશ પછી કયો વંશ થયો? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું અને અને તે કયાં હતું? વલભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો? વલભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો? વલભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું? વલભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી? ૬૯૬ માં શા બનાવ બન્યો? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ દર મે.	ગ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો	સરસ્વતી નદીને કાંઠે
વનરાજ=જયશિખરનો	પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	છે
છોકરો	ઉંમર; અઢાર વરસની	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
દેખરેખ=તપાસ; સંભાળ	ઉંમર	ભુનાગઢ=ગીરનાર પ-
મૂળરાજ=રાજનો છો-	કદાવન=ઉંચો ને બરાઉ	વર્તની પાસે શહેર
કરો એ મૂળ નક્ષત્ર-	શામળો=કાળો	છે. હાલ એમાં મુ-
માં જન્મ્યો હતો	શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર. એ	સલમાન રાજાનું

રાજ્ય છે
ખાલસા=જમ; તાખે
સતી થવું=ધણીના મુ-
ડા સાથે જીવતા
બળી મરવું તે
આણુ=દુવાઇ
શૈવ=શિવનો

ભાલ=ધોળકા તથા
ધંધુકા તાલુકાનો
તથા કાઠિઆવાડનો
કેટલોક ભાગ
સહસ્રલિંગ તળાવ-
એ નામનું પાટણમાં
તળાવ હતું એના

પર હજાર મહાદેવની
મૂર્તિ હતી તેથી
એવું નામ પડ્યું
હતું
દંતકથા=મોઢાની ચાલતી
ખરી ખોટી વાત
આધ=હરકત
વૃત્તિ=ભાવ; મુઝા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું? વનરાજે પોતાના
બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું?
એવું નામ પડવાનું કારણ શું? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ
અને તેને કેટલા છોકરા હતા? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો?
એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું! એણે રાજ્ય શી રીતે મેળવ્યું?
મૂળરાજ નામ શાપરથી પડ્યું? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ
કહો. સોલંકીવંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી
વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ
શું? મીનળદેવીએ શું બધાવ્યું અને કયાં તથા ક્યારે? સિદ્ધરાજના
શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું? એ લડાઈ
કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઝોળ
આણુ આપો. યશોવર્મા કયાંનો રાજા તથા કયા વંશનો? માળવાના
રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ
શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા સુલક
ખાલસા કીધા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો?

રૂપમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કોણે પુરું કરાવ્યું ? શ્રીસ્થળનું ખીણું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જવો રાજ થયો નથી ? એનો જન્મ ક્યા સનમાં અને ક્યા થયો હતો ?

સાર—જર, જોર ને જમીન એ ત્રણે કળ્યાનાં મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩ મો.	પાટનગર=રાજનગર;	અધટિત;=અયોગ્ય
ઉમરાવ=અમાર	રાજધાની	આકૃત=દુઃખ
ચોદો=સડવૈયો	બેગમ=બાદશાહ સ્ત્રી	અપાઅપી=મારામારી
અલાઉદ્દીન=ખીલજી	બાગલાણુ=નાશકની	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
વંશનો બીજો બાદશાહ	પાસે ડુંગર છે	દુરાચરણી=ખરાબ
	દીપી=શોભી; ખીલી	ચાલનો

સવાલ—વાઘેલાવંશનો છેલ્લો રાજા કોણ ? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને ક્યા સનમાં ? કરણની કંઈ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪ મો.	અંતઃકરણ=મન; દીલ	કાસળ=મૂળ; જડ
અંડ=હુલડ; બળવો	ધોર કર્મ=ધાતકી કામ	સરહદ=સીમા; છેડો;
સડવૈયા=ચોદો	વાટપાકુ=રસ્તો રોકી	છેવટની હદ.
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો.	લૂટનાર	વસુલાત=મહેસુલ

બેશ=સારી;	ઉમદા	બાયમાન	ઝોરસ=મેળો
પ્રવાહ=વહેણુ		વણુકરો=વણુનાર	ધોર=પાપી
સુશોભિત=સારી શા-	ઉમદા=સારી		

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણ બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ દુપ મો.	તરવાર વખણાય છે	ઝાઝો
મોજલો=આનંદી	જગત ભૂશિર=જગત	બેટ=એ દારકાની પાસે
જામ=મુસલમાન રાજા	પોષ્ટ. એ દારકા	છે
ના વંશનું નામ છે	પાસે છે	શ્રીમંતો=પૈસાદાર
બેગડો=એ ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરિઆમાં લૂટ	ફરદોશ=આંખાવાડી
શ્રીતુર=હુલ્લડ; બંડ	કરનાર	અમરાઈ=આંખાવાડી
દાખ=કરખ	ખાલસા=જત	ઠાઠ=ભપકો; દબદબો
શરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	વાજાંત્ર=વાજાં
ઉત્તરમાં છે ત્યાંની	મુસાફરખાનાં=ધર્મશા:	ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પાડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨ માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની

લડાઇમાં કેને કેને હરાવ્યા ? મહમદાવાદ કોણે વસાવ્યું ?
ભમરીઓ કુવો ક્યાં છે ? અહમદશાહને ક્યાં દાટયો છે ?
મહુમદે લોકોપયોગી શું કામો કીધાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં
સિદ્દરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૬ મો.	ટકી શકાય=ટકકર લઇ	ગાયકવાડ સરકારની
સર=તાબે; જમ	શકાય	રાજધાનીનું શહેર છે.
ભગામ=સત્તા	ખંભાત=મહી નદીના	હવાલે=તાબે
હરેતક=તાબામાં	મુખ આગળ શહેર છે	મગર=અદંકારી
વશ=તાબે	હાલ એમાં મુસલમાની	આપઘાત=પોતાને હાથે
અભાવી=પચાવી	રાજ છે.	પોતાનો જીવ કાઢવો
કર=વેરો	ફતેહ=જીત	તે.
દર=ભાવ	વડોદરા=વિશ્વામિત્રી	અંત=છેડો
બદ્ધા=બેટ ક્યાં	નદીના કાંઠા પર	

સવાલ—મહમદ બેગડા જાહી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ
મયો ? તેણે શું કીધું ? બહાદુરશાહ કયા બે જગરા રાત્રીને જીતી
શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું ? ગુજરાતનો
છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭ મો.	ધર	ગંજ=વાસનો ઢગલો
આબુ=ગુજરાતની ઉ-	વાદળાં=આભતાં	ભિજી=ભિનાઇ; ભિનું
તરમાં પર્વત છે.	નાળચુ=નળી	થઇ
ઘટા=ભરાવ	ધુમસ=ધુમાડા જેવી વ-	અંધાઇ જાય છે=ઠરી
ચમકારા=ઝમકારા	રાજ. એને ઓસ કે	જાય છે.
અપકું=તાડજાનું નાનું	દવ પશુ કહે છે.	કરા=આકાશમાંથી પાણી

ના બંધાએના કાંકરા | આકળ=કંડીના ભેરથી | પાણી થતું તે; એસ-
પડે છે તે | હવામાંની વરાળનું | ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, આકળ અને વરસાદ એટલે
શું તે સમજાવો. આખું ક્યાં છે ? સવારે ધુમાડા જેવું શું દેખાય
છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે
થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વગળ ફેટણી રીતે થઈ શકે છે ?
પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેનાં અને છે ?

પાઠ ૬૮ મો.	વાતું લુગડું	સ્તીમર
ભેગા ચએલા=મળી ગ	સપાટી=ફરકોઈ પદા-	ફેરો=આંટા; ચક્રર.
એકા	થાંનો ઉપલો ભાગ.	આરપાર=એક છેડાથી
સદ=વહાણના કુવા સાથે	આગબોટ=વરાળથી	બીજા છેડા સુધી
બાંધેલું પવન બરા	ચાલતું મોટું વહાણ;	

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં
કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે
કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબિત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો
કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી
કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી
આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? છોકરાઓ ગોળાકાર-
માં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૬૯ મો.	સ્થિતિ=હાલત	વાર્ષિક=વરસની
અંતરે=છેટે	ગતિ=ચળ	
એકસ=મુકરર	ભેત=સળગતો કાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કેના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી

કમ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત નાના મોટી થવાનું કારણ શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે ? અને તે દિવસ તે કયા ?

પાઠ ૭૦ મો.

અગાશી=પાણી
કરાંઠી=કપાસ, તુવેર
વગેરેના સુકા છોડ
ખુપરા=સુકા ડુંઠાં
કાઢા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો
માર્ગ; નીક
ટેટી=ખડખડ
ખરીફ=ચોમાસામાં વ.
વાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી
કરવી દે છે=રાંપડી
ફેરવે છે.
નીંદી=ઉખેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ.
વળે છે=થાય છે
માફકસર=જોષ્ઠતો
તીડ=ખેતરને નુકસાન
કરનાર તપખિરીઆ

રંગનું જીવડું.

ધમાલ=મીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિખાળુ પાક
કડબ=જીવારના સુકા
સાંઠા
સરકારધારાના=મહે-
સુલના
ખરે=મોંચપર પડે
ધરે=ચોળે
તંખોળ=પાન
ધરે=પહેરે; ઓઢે
શાલ=જીનનું કિંમતી
લુગડું
ફાટે=ચીરા પડે
ધટે=ઓછો થાય
બલી બાત=સારી રીતે
જળ ઉંડાં જાય=પાણી
સુકાઈને ઓછું થાય
પામે=મળે; આવે
ગુલુવાન=ફાયદાવાળા;

ગુલુકારી

હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=લાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર
વગેરેને ધસીને લયકા
જેવું બનાવે છે તે.
મીઠા=મધુર
વણુતોલ=ધણોજ
ખાસું=મળનું
ડૂખાડૂખ=ડૂખી ગએલી
ઉચારે=મોલે
મલાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચંપેલી } એક જાત-
જીમ } નાં સફેદ
જાય } ફૂલ
ચંપા=પીળા રંગનું
સુગંધીદાર ફૂલ
બલાં=સારાં
કુલાય=મોટા થાય;

ખીલે

માટ=માટે

આખડીઓ=પાવડીઓ	ખાટ=ખાટલા
હિંચોળા=હીચકા	

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે ? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું લાવે છે ? ચોમાસમાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ? ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ? શિયાળામાં શું કામ કરે છે ? શિયાળામાં શું શું વેચવા આવે છે ?

કવિતાની સમજૂતી.

. શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધઉં પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાકે છે લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, શાલ ઓઢે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિયાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઊંડા જતાં રહે છે (ઓછા થાય છે,) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે, સઘળા વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં ફેસુડાંનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, કુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ધણેજ પડે છે. (૪) વહસાદની ઝડપ ધણી મજબૂતી લાગે છે, દુનીઆ પાણીમાં કુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુષ્ટ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ

સારા ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હોંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૧ મો.	નાશક અને ત્રંબક=	હેર છે. (એમપેશવાની
સલામતી=હથિયાર ન-	નાશક જિલ્લામાં ગોદા-	રાજધાની હતી પુના-
માવી સલામ કરવી તે.	વરીના મૂળ આગળ એ	ના પાન વખણાય
અધિકાર=ઓદ્દે; સત્તા.	શહેર છે.	છે.)
ઉપરી=અમલદાર; અ-	જળધોષ=પાણીનું જો-	મંડળ=સભા;
ધિકારી.	સબંધ ઉપરથી ૫૭.	કાયદા=કાનુન; ધારા
કમિશનર=પ્રાંતનો મુ-	વું તે	મંત્રી=પ્રધાન; નજર
ખ્ય અધિકારી.	રોગિષ્ટ=રોગવાળી.	મોટી અદાલત=હાઇ-
ગવર્નર=મલાકાનો મુખ્ય	વિભાગ=ભાગના ભાગ.	કોર્ટ.
અધિકારી.	દેશીરાજ્ય=દેશી રાજનો	ન્યાયાધીશ=ઈ નસાફ
માહિતી=સમજ	મુલક	કરનાર અમલદારો;
રેલ=પૂર	મહાબળેશ્વર=મુંબાઇ	જડજો.
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં	મલાકામાં હવા ખા-	ડિરેક્ટર=મલાકાનો કેળ-
મોટામાં મોટી નદી	વાનું ઠેકાણું છે.	વણી ખાતાનો વડો
છે તે	પુના=પુના જિલ્લામાં	અધિકારી
જેજવાળી=શરદીવાળી	મૂળામુઠા નદીપર શ-	જેશક=નકકી

સવાલ—મુંબાઇ મલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા કયા? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે? એ ચાર ભાગ સિવાય ખીજા કયો જુદો વિભાગ છે? તેના ઉપરીને શું કહે છે? ગુજરાતકયા વિભાગમાં આવ્યો? મુંબાઇ મલાકામાં ક્યાં ક્યાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે? મલાકાનો ઉપરી કાણુ? તેની નીમણુક

કોણુ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓદાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિઆળામાં, ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે ? મુંબાઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણુ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર, એટલે શું ? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે ? અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કાના તાબામાં હોય છે ? મુંબાઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨ મો.
હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો.

ઉતાર=મુસાફર

કાંટા=શાખા

મીલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં

કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો

ગીરડી=મીડ

સક્ષાધિપતિ=સાખો રૂ.

પીઆના ધણી

મિનારા=ભુરજ; ટાવર

વૈભવ=સુખનાં સાધન

યાનક=સ્થાન; ઠેકાણું

ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ

ખાઈ=તહાણુ, આગખોટ

લંગારવાની જગા;

બંદર

કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-

આના ધણી

દાણુ=જકાત

વણાટ=વણવાનું કામ

તાર=તાંતણા

ત્રણ તાર=સુતરાઈ; રેશ

મી ને કસખી વણાટ

ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત

પાંજરાપોળ=અશક્ત

હોરોને રાખવાની જગા

સહિત=સાથે

દેવસ્થાન=દહેર

છાવણી=લશ્કરને રહે-

વાનો મુકામ

ગોરું લશ્કર=સોલજરોનું

લશ્કર

રોળ=કપર

કાલેજ=પાઠશાળા; ઉં-

ચું જ્ઞાન આપવાની

મોટી નિશાળ | જાણ ગણતારા જમીનનું | ક્ષેત્રફળ
વિસ્તાર=લંબાઈ પહો. | જે માપ આવે તે; |

સવાલ—મુંબાઈ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછીથી શું સુધારા થયા? મુંબાઈનું વર્ણન કરો. મુંબાઈ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબાઈનો આકાર કેવો છે અને વિસ્તાર કેટલો છે? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે? મુંબાઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે? મુંબાઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું છે? મુંબાઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કેણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી? ચઢતી ક્યારથી થઈ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે? અમદાવાદ શહેરમાં જેવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે? અમદાવાદનું શું વખણાય છે?

પાઠ ૭૩ મો.	અખાતને મળે છે)	પોરબંદર=સુદામાપુરી
જંબુસર=ભરૂચ જિ.	ઝેખેઝેખ=ઝોખેઝોખા	(એ કાઠિઆવાડમાં
જ્ઞામાં કરખો છે	પોઠી=માલસાદેલો બળદ	છે)
રેલવે=લોહાની સડકનો	વણુજર=પોઠીનું ટોળું	વીરમગામ=અમદાવાદ
રસ્તો	પેંઠ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી	જિલ્લામાં શહેર છે
હાદર=નદી છે (રેવા-	રાજ્ય છે (અહીંની	(અહીંઆ મુનસર
કાંઠાના કુંગરમાંથી	પાણડી વખણાય છે)	તળાવ જેવા લાયક
નીકળી ખંભાતના	પંજો=સપાટો	છે)

હીસા=એ પાલણપુર
એજંસિમાં શહેર છે.
વેપારી માર્ગ = માલ
લઈ જવા લાવવાનો

રસ્તો
કાફલો=જથો; ટોળું
થરાદ=પાલણપુર એ-
જંસિમાં છે

નગરપારકર=સિંધની
દક્ષિણમાં થરપારકર
બિલ્લાનો તાલુકો છે

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ? વચ્ચે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઈ રેલ્વે જાય છે ? અને તે ક્યાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબાઈ જવું હોય તો કઈ રેલ્વેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું સાફ કે પગ રસ્તે જવાનું સાફ ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબાઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય ? પોરબંદરનું ખીલું નામ શું ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪ મો.
જૂજ=થોડી
સદી=સૈકો
તુવાર=રજપુતની એક
જાત.
ચોહાણ=રજપુતોની
એક જાત.
અંડણી=નાના રાજાઓ

મોટા રાજાને રૂપીઆ
આપવા તે
સ્વતંત્રપણું=આપ અ-
ખત્યારી.
રંગાટી=રંગવાનું કામ
સરહદ=સીમાડો; છેવ-
ટની હદ.
ધાક=કરપ; દાખ

આખાદ=ચઢિઆતું
એ નમુન=જેનો જોડો
નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ધેરાવો=ફરતો ધેર
ખુરજો=મિનારા
ચપટું=એક પાસેથી
બેઠેલું.
ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાથમાં ત્યાં ક્યાં લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે વસાવ્યું, ક્યાં સૈકામાં તથા કોના વખતમાં ? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઇ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦-૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યાં સનમાં હતું ? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આવ્યા કેમ થઈ શક્યું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ભાગ બીજો સમાપ્ત.

ત્રીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૭૫ મો.	સ્થિતિ=હાલત	ખંખેરીએ=રાખ દૂર
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા	કરીએ
અડકવાથી જે લા.	સુધી	સંકારીએ=ખરાખર
ગણી પેદા થાય છે તે	ઉપસીને=પુલીને	ગોઠવીએ
અપકો=ડામ	ધન=નકકર	પ્રસરી=ફેલાય
અંજેલા=ફેલાય	પ્રવાહી=જેનો રેલો	પાટોપાટ=એક છેડાથી
વજન=તોલ	નીકળે તે.	બીજા છેડા સુધી
		ફૂલે=કદ વધે.

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનું કારણ શું તે પ્રયોગથી બતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી

આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમાં જલદી પસરી જાય છે ?

પાઠ ૭ મો.	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	શાનદ્રુપદા=શાલ વ-
સંક્રોચાય=કદનાનું થા	ખરું રૂપ	ગેરે
વાટ=પૈડાંપરનો ગોળ	શંકા=તહેમ; શુંચયણ	હુંકાળું=ગરમ
હોદાનો પાટો	ભરેલા વિચાર	મુકાબલો=સરખામણી;
સમજડ=મજબુત	હોળી=ઝોળા	ખરોખરી
દાંડા=દાંડાણું	કસે=કેસો	

• સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રગ્લી અને વામુક પી પદાર્થને હંડીની શી અસર થાય છે ? પવન ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને હંડી લાગવાનું કારણ શું ? હુંકાળા પણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત હંફા શા માટે કહીએ છીએ ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭ મો.	થૂ થૂ=થુંક થુંક	નથી મોટ માણસમાં
કોળો=ગાંધા પાની	ખતમટા=ખત વેલા	દેખાય છે)
ભરી હલવાને કાટી	ગેરમટી=ગેરમટી માટી	અમળું=દાંતના પીડિયા
નાખતુ તે	ખાંધક=ખાંધો કરનાર	કુલવેલી=પકવેલી
ધુટડો=મોંમાં મય	મજબુતી=તાકાત; જોર	ચાંદી=ફોલ્લા; ચાંદા
તેટલું પાણી	કાકડો=ગળામાં બહા	દાહ=અગત
ખટમટું=ખાટું બહુ	રતી બાણુએ દેખાતો	ગચરકા=ખાટા ઓડ-
ખાટું નહિ એવું	ગટ્ટો (એ ગટ્ટો	કર
ગુરું=ગુરાશ પડવું	છોકરામાં દેખાતો	કેલટી=ચાંદી; ઓ-

કારી | મહીસાગર=મહી નદી | ચકતું=એઠું ગોળાકાર
કેકીલું=થોડું હુંકાળું | ખદખદે=ખદખદ થાય

સવાલ—ફટકડી કેવો પડાય? કહેવાય? આપણા દેશમાં
કયાં ફટકડી થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને
શી રીતે પુલાવતા હશે? ફટકડી પુલાવતી વખતે ખદખદે છે
તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૮ મો. | ધસરકા=ધસારાથી પ- | જંગાલ=તાંબાનો કાટ
સીસું=મેના ભૂરા રંગ- | ડેલા કાપા | કટાણું=કટાયલું
ની ધતુ | બે બોલ=થોડું | રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી ખીના કહી? મંજારામે
કલાઈ વિષે શું શું કહ્યું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે?
કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯ મો. | સંગીન=મજબુત; નકકર ચીવડ=ચીકણું, ચિક-
મોઝ=જાપરની વચમાં- | ટકાઉ=ટકે એવું | શયાળું.
નો આડો થાંભલો | ક.ટ=કાકડું | કાલ=કોણું
ઘોડીઆટ=ઘોડિઉં | રસવાન=રસવાળું | ધાણી=નેલ, દીવેલ વ-
સરપણુ=મળતણુ | વૃદ્ધિ=વધારો | ગેરે પીલવાનો સંચો
કુંપળ=ટીસી | શીસું=ચકાશ વગરનું; | ચઢિઆતો=ચઢતો
થર=પડ | ઝટ ફારી નમ એવું | હાથીદાંત=દંતુશળ
ગણુનરી=હસાવ | રેસાદાર=રેસાવાળું | ઘાટખંધ=ઘાટદાર
દમાણુ=દામણુ | પરનાળ=નીક; મોરી | ઓપાને=ધસીને
ગર આગળનું=વચના | ઘટ=મજબુત | મૂઠ=દાથો
ભાગનું | ખિચોખીચ=પાસે પાસે | મહોરાં=રમકડ
| એકાકાર=એકમેક | આકૃતિ=કાટ; આકાર

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે ? અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, ખાંવળ, આમલી. અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ? ને શા કારણથી ? લાકડાની કઈ કઈ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંત પર થઈ શકે તેવું લાકડા પર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનરપતિજ સેદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો.

પાઠ ૮૦ માં.

કાર્ય=કામ

સુગંધી=ખુશબો

સોડે છે=પીમળે છે

પાંખડી=પાંદડી

જાસવંતી=એક જાતનાં

ફૂલ; જાલુતનાં ફૂલ

કળી=ખીંચ્યા વગરનું

ફૂલ

ઢાંકણ=કવર

વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ

જીપત્રો=ફૂલનાં ઢાંક-

ણનાં નાનાં પાંદડાં

નાજીક=કોમળ

ચૂંટી=તોડી

સળંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=પાંખડીઓ જે-

ડાઇને ગોટા જેવું

બને છે તે

સરણર્થ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અગવ્યાજી=મકટો

પુંકેસર=રાતન

આકેસર=નીરતુ

પરામકેસર=રાગનો

જથો	ઝીણા કણ	સક્ષમબીજ=છીણાં બી
પરાગકણ=પરાગની રજ	બીજશય=બી બાંધાવા-	
રજ=પરાગકોશના	ની જગા; ગર્ભશય	

સવાલ—અતર શેતું બનાવે છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? કૂત્રમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નગી જેવો અને ધંતુગના ફૂલનો નીચલો સરણાઈ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડી-ઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે ? ધણા ન-તંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧ મો.	પોપટા=ચણાની શીંગો	દ્વિદળ=મે ફાડવાળાં
પ્રવેશથી=દાખત થવા-	જળવાય=સચવાય	સત્વ=કસ
થી; પેસવાયા	પતી રહે=પૂરે થાગ	માફક=આવે=અનુકૂળ
પોસવામાં=પોષણ	ફેલવા=છેલવા	થાય
કરવામાં	પાઠ ૮૨ મો.	જમફળ=જમરૂખ
એકત્ર=એકઠા	પડ=પર	રાન્ફળ=રીત ફળ
માવજન=સંભાળ	ફડ=દાળ	જેવા લાલાશ પડતાં
યોજન=ગાડવણ	ખાનંદુ=ફણગો	રંગનાં ફળ
ગર=માવો	ફળગો=સણગો	રૂદ્રાક્ષ=જેની માળા બને
વર્ગ=જન	પેપડ=ચુખરાન	છે તે મણકા એક
		બાતના ઝાડનું બી.

સવાલ—બીને ઊગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયાં બી એક-દળ ને કયાં બી દ્વિદળ છે ? દ્વિદળ બીમાં બીજાં ફર કયાં હોય છે ? બીજાં ફર શું ખાઈને મોટું થાય ? જેનું મૂળ ચવાતું હોય છે તે ક્યાં ક્યાર ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયાં બી વહેતાં

વાવવાં જોઇએ ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩ મો.	અંશ=ભાગ	પુષ્ટિ=મળ; જોર
સૃષ્ટિ=દુનીઆ	ડીટું=ડીંચું; ડીચકું	જઠર=પાચન કરવાની
શોભા=દેખાવ	પ્રાચરક્ષક વાયુ=જીવનું	કાથળી
આત્મા=જીવ	રક્ષણ કરનાર વાયુ;	નસો=રગ
પ્રસન્ન=ખૂશ	ઓકિસજન વાયુ	ધન=ગીચ
		ઘટા=ભરાવ

. સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બહુ દુઃખ ભૂતી જાય છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતા કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪ મો.	સેડમ=વાસ	ફાયદાકારક=ગુણકારી
નમસ્કાર=ખેહાથ જો	તેજદાર=તેજવાળો;	મૃત=ફોશિયાર
ડી માથું નમાવવું તે	ચળકતો	અરબસ્તાન=એશિયા
નર્પા=એકલા	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	ખંડની પશ્ચિમમાંદેશછે
વિચિત્ર=દેખાવમાંએડાળ	તાવડો=પેણો	છડીન=છોડા કાઢી
વાવેતર=રોપણી.	વળી ન જાય=વળ દે-	નાખીને
પાણી પોચી=ભેજવાળી;	વાય નહિ.	ચરખો=કપાસમાંથી
શરદીવાળી	મસળે=ચોળે.	કપાસીઆ છુટા પાં-

ડવાનો સંચો	કૌવત=ખળ; જોર	હદખહાન=જાહે; વધારે
નુકસાનકારક=નુકસાન	અનિયમિતપણે=વગર	કાળજી=ફીકર
કરનાર	નિયમે	

સવાલ—ચા એ શું છે ? ચા ઘણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? ચાને કઇ જમીન અનુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાફી પહેલ ક્યાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ? કાફીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ? ચા અને કાફી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? (જવાબ ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હંમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઈ શકતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.)

પાઠ ૮૫ મે.	અમેરિકા=એ એક ખં-	કપાસીઆ=કપાસનાં ખી
અમીરી=મોટો દરજ્જો	ડ છે.	નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=વિલાયતથી હિં-	જંડવાં=ખીલ્યા વગર-
નિર્ધન=પૈસા વગરનો	દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં	ના કાલાં
ગરીબ	એ દેશ આવે છે	કાલાં=કપાસનાં મૂળ
ઉમદા=કિંમતી	કપાસ=ફનો છોડ	વીણુવો=લણુવો
ગરમ હવા=ગરમી	પાંખડી=ડાળી	અંકાય=નકકી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસના પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે ? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬ મો.	ગરમાવો=ગરતી; હંકે	વાની ગતિ આંપ.
આલર=ગળાની નીચે	ભીંગડા=જાડાં પડ	નારું યંત્ર
લટકતી ચામડી હોય	સરકી=લપસી	કણકી=ત્રીણા ચોખા
છે તે	મજવો=નાની હોડી	ખરડો=વાંસો.
નિભાવવાને=કાયમ રા-	હલેંસા=ચાટવા	કરોડ=વાંસાની વચ-
ખવાને	સુકાન=વહાણુને ફેરવ-	માનું ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલા શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાના શરીરથી રચના કહો. માછલીને દાંત હોય છે કે નહિ ? અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ઈંડાં મુકે છે ત્યારે માછલાં કેમ વધી પડતા નથી ?

પાઠ ૮૭ મો.	હાડકી.	ગળીજાય=ગળે ઉતારી દે
નાગ=ફેણવાળો મોટો	લોચા=માંસના ગટ્ટો.	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
સાપ	સંકેતી= નાના કરી.	ફેણુ=સાપના માથા-
કાંચળી=સાપની બી.	વિસ્તારાને=મોટા કરીને	પરનોં પહોળો ભાગ
ગહાંવાળી પાતળી	જડણુ=ડાચું	બ્લીચિંગ પાઉડર=ઘોવા-
ચામડી	નિચોવાઇ=દબાઈ	ના કારુર્મા વપરાતો
પાંસળી=પાસાપરની	ડંખ=ચટકો.	સફેદ છુકો.

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ ને એર વિના-
ના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ
હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણ ઇંડાં મૂકે છે કે
વિચ્ચાય છે ? સાપનું એર ઉતારનો ઉપાય શો ? કયા એરી સાપોને
ફેણ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને
તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે ?
સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે જાય છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી
છે તે નહિ ? ચીતલ અને કાઠને રંગ કેવો છે ?

પાઠ ૮૮ મો.	ની કળી.	લપલપાતી=ખહાર
માંસાહારી=માંસ ખા- નાર	જીવ હિંસા=હત્યા	કદી
સેવાળ=લીલ	ગુમ થવાથી=દેખતા	ગોળો=ગોડો
દીશી=કુંપાળ; પાંતરા-	અંધ થવાથી.	ભવ=અવતાર
	ગુંગળાટ=અકળામણ	

સવાલ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય
છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠોનું
શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે તથા પાછલે
પગે કેટકેટલા આંગળા હોય છે ? અધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય
છે ? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ
લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં
ને આંપણી જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ? અને
હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકો થતાં
સુધીમાં તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે ?

પાઠ ૮૬ મો.
પસારી=પહોળી કરી
વર્ગ=ખત
કરવત=કામડા વહેરવાનું
ઝોળર
દાંતા=કાંગરાવાળી ધા-
ટપકીદાન=ટપકીનાળું
મિ ૧૫=૫૬ થાય
રજપુસ્તાન=ગુજરાતની
ઉત્તરમા પ્રાંત છે
સહદ્રિ=૧ શ્વમધાટ
ગેનાપુ=૧૧૭ થ પડતી
લંબગોળ=લાંબો ગોળ

શીલુ=પરપોટા
પાલા=પાંદડાં
ગળી=એક જાતનું ઝાડ
એમાંથી ગળીનો રંગ
બનાવે છે.
કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
ધાણુ વાળે છે=નાશ કરે
છે: ઉજ્જડ કરે છે.
ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ
પાન વગરની
હીલુભાગી=કમનશીખ
ખરપડી=એ નામનું
જીવડું.

ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો
વખત; કડાકા
અશિત=ગણાય નહિ
એટલા; ધણજ
ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારો.
વળામણનો=વિદાય થ-
તો; લાંથીઓ.
ઝુડી ઝુડીને=મારી
મારીને
પુરાં કરવાં=જીવ દેવા;
મારી નાખવા.
પાથરી=ઢાંકી
ખાળી=અટકાવી
ખાઉખરાં=જીખાળવાં

સવાલ—તીડ ક્યાં વર્ગમાં ગણાય છે ? અને શા માટે ?
તીડના આગલા ને પાછલા પગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની ર-
ચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ
ક્યાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા
ખાડા સાથી ખોદે છે ને કેટલા ઇંડાં ખોદે ? તીડના ઇંડાનો રંગ
કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાંનું રક્ષણ શી
રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તેને શું ધણું ભાવે છે ?
તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતા અટકાવવાનો
ઉપાય શું ? તીડ ઉડતાં થયા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટ-
કાવી શકાય ?

પાઠ ૯૦ મો.	ગએલાં	દવા (એ સ્વાદમાં બહુજ કડવું હોય છે)
જઠર=હોજરી પાચન	ઢળકતાં=વાંકાઢળપડતાં	અંધિઆર=વહેતું નહિ તે
થવા માટે પેટની ડા	ચટકા=ડંખ	લીખો=મચ્છર, જૂ
બી બાજુએ ખોરાક	ચમચમે=જમજમે	વગેરેનાં ઇંડાં
જરવાની કાચળી.	લાળ=ચીકણું થુંક	ચોરસ કુટ=૧૪૪ ચો.
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણીવસ્તુ	તંદુરસ્ત=આરોગ્ય	રસ ઇંચ; એક કુટ
મોટી દેખાડનાર	અટકાવ=રોકાણ	લાંબું અને એક કુટ
ભાગ=અવયવ	ખિજાનું=પથારી	પહોળું
કદ=આકાર	મચ્છરદાની=મચ્છર	કેરોસીન=આસતેલ; વાદ
ઘાટ=આકાર	અટકાવા માટે લું-	ળી રંગનું પાતળું તેલ
ખાસાદાર=પાસાવાળી	ગડાનું બનાવે છે તે	રૂંધાઈ=ગુંગળાષ
પોક્ષી=પોકળ	કિવનિન=સિંકોનાના	ડામર=ખનીજટાર
ધ્યંજન=ચેળ	ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું	દ્વાખાન=એક જાતનો
ખુધાં=કમરમાંથી વળી	સત્વ; તાવ કાઢવાની	ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની થું ? ઝેરી મચ્છર કરડે. તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઇંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરોનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧ મો.	નાર	પુષ્ટ=ભરાઉ; જાડા
શ્રીમંત=પૈસાદાર	અલંત=ધણુંજ	અંબાડી=હાથી ઉપર
રસાભો=ખટભો; ઘોડા	લપેટી=વીંટાળી.	એસવાની એઠક
લશ્કર વગેરે	ડોલ=આંકડીવાળું	ચગદી=કચડી
ભટ=આલિણુ	પાણી કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ,	દુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજણ
માવત=હાથીનો હાંક-	ડેરવું=આગલો ભાગ	વાળું
		કદાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિયાળરાવ કોણ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો.

પાઠ ૯૨ મો.	સખળ=જોરાવર	વત.
સંબંધ=વળગણુ	ફાળ=કુદકો	પરિપકવ=પુરેપુરું પા-
બોય=જડિયા; મૂળના	ગોખ્યા=પૂર્યા; કમજ	ફણું.
રેસા; હુઠા	કર્યા.	હેતુ=મતલબ; કારણ
એમાલમ=જણાય ન-	ફકર=ફેર; તફાવત	ચકચકિત=ચળકાટ મા-
હિ એવી રીતે	પક્ષટાય=ખદલાય	રતો
તલપ=ફલાંગ; ઝડપ	રંગબેદ=રંગમાં તફા-	

સવાલ—પ્રાણીને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાંક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમ-

જાવો. જંગલી પ્રાણીને ને પાળેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ બપોરનાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો રંગ સુશાબિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩ મો.	પાણી જવા માટે ઉપર	ને હોયકાંવાળું ચક્કર
ગલીઓ=સાંકડી શેરી- ઓ	થી બંધ કરેલો સાંકડો રસ્તો	સ્નાયુ=જે તાંતણાથી હાડકાં સાથે માસના
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર	હોય! વળમેલા રહે
ધોરી નસ=મોટી નસ	થાય છે.	છે તે
મેરી=નીક; નાની ગટર	શિરા=નસ.	ધનકારો=ટકોરો
ગરનાળુ=મોટી ગટર;	રેટમાળ=પાણી કાઢવા	ટકોરા=ધનકારા

સ્વાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાનાં હોય છે? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? ક્યાં ખાનામાં અસ્વચ્છ ને ક્યામાં સ્વચ્છ લોહી હોય છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદ પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નળીમાં ચલેને જાય છે. તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધનકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધનકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૯૪ મો	સૂક્ષ્મ=ઝીણો	આંતરકું=ચુંછળું વળે-
મરમાવો=મરમી; હુંક	ક્ષાર=ખાર	લા દોરડા જેવો પેટનો.
આસ=હમ લેવો	સમાર=દુસ્સત	ભાગ એ જઠરની
મૂત=મૂતર	વીંચરીને=પીળાને;	નીચે ડાબી બાજુપર
વટે=સ્તે	ઓળાને	છે.
ઘટ=ખોટ	ફેફસાં=છાતી માંહેથી	કળાણુ=જાતીને જમણે
કહુ=શીરનો અધિ	જે મદિયો વડે આસ	પાસે જે પિતાશય હોય
પેજાળા=કાંજાળા	લેવાય છે અને અ-	શેષ=પાકી (એ તે
તૈલી=નૈલજાળા	દાર કઢાય છે ને.	મળ=પેસ; વિષ્ટા
અળી=ચામડીની અંદ	શહીયૂય કાગળ=ખે	તત્ત્વ=સાર
ર ઠરેલોચી જો પદાર્થ	ટીંગ પેપર	

નવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરળાવને કેયજાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ઘસારો કયે કયે રસતે બદાર નીકળે છે ? જો આપણે ખામએ નહિ તો શું થાય ? નાનાં બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે ? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે ? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? અને તે દરેક શું કામ કરે છે ? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે છે તેનું નામ શું ? મોંમાં મૂકેલા કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે ? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે ? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે ? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે ? પત્તની મદદથી કયા પદાર્થો ખચી જાય છે ? જઠરની નીચે શું હોય છે ? તેમાંથી

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે ? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજી અને આંતરડાનું ડ્રોઇંગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૫ મો.	વિટાલ્યુ=લપેટયું	છિદ્રોવાળું=કાણાવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધૂળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ;
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	સંયોગ
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળે=મોટવો	ધાર્તી=ખીક; ભય	શોષણ=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનનાં લુગડાથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. જિનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે તે શા માટે ? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે ? જિનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનનાં લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૬ મો.	ખાદી=એક જાતનું	પીલવો.
સાડી=ઘેરાને પહેરવાનું	જાડું દેશી લુગડું	જીન=કપાસ લોઢવાનો
રેશમી લુગડું.	લોઢવો=કપાસમાંથી	સંયો
સાલ્લો=ઘેરાને પહેરવાનું	૩ અને કપાસીઆછુટા	લાટ=કપાસ પીલવાના
સુતરાઉ લુગડું.	પાડવા; ચરખામાં	ચરખાની ધરી

કાંતવું=લાંબા દોરા	લાકડાનું ઓળર	રેંટીઓ=રેંટ
કાઢવા	(એનો આકાર ડ-	સાળ=લુગડા વણવાનો
પીંજણુ=પીંજવાનું	એલ્સ જેવો હોય	સંચો
ઓળર.	છે. પણ છેડા ગોળા	ખરછટ=ખરખચકું
તાંત=મકરાના આંત-	દાર હોય છે	લાગ=દાવ; વખત;
રડાની દોરી	ગાબલું=પીંજેલા રેનો	પ્રસંગ
તંગ=સખત	ગોટો	પીંજરા=રેને સાફ
ગોટીલો=પીંજરાનું	કસ્તર=ઝીણો કચરો	કરનારા

સવાલ—૩ શું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના જીન મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી લાટો હોય છે અને તે શેની હોય છે ? રેને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ઘોતીઆં, ખાદી કેણુ વણુ છે ને કેવી રીતે વણુ છે ? કાપડ બનાવવા માટે કયા કયા ચાર સંચાની જરૂર પડે છે ? સંચા શેના બને છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતા સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭ મો.	રહેવાની લાંબી ગોળ	તક=દાવ
રેશમ=હીર	દડી	શેતુર=એક બતનું ઝાડ
રૂપ=પાટ	ગોટી=ગોળ દડો	રંગીત=રંગેલાં
બળુ=ફાંદો	કોકડી=દડી	કાતબ=સોનેરી કે રૂપેરી
કોશેટો=પનંગીઆને		તાર

સવાલ—રેશમ કેણુ બનાવે છે ? એ કાંડો શું બાધને

જીવે છે ? કોશીટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરોમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાંવતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? ર્યાં સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાની શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮ મો.	છાલકો=છોળો	છે તે
કોણું=શેરડો પીલવાનો	લીલ=મેવાળ	આયાત=મહાર ગામથી.
સંચે.	ઉઝરડા=ઉખેડી; ખોતર.	આવનો માત્ર
છારી=પડ; પોપડી	ચાસણી=ખાડમા પાણી	ચોરડાં=ચારવડાં
તરી=ઉપર આવી	રેડું ઉકાળી તાર ન -	
ધાડો=જડો	કળે એવી ઘટ બનાવે	

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે ? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો ખાંડ ક્ષેત્ર ક્ષેત્ર વસ્તુમાંથી બને છે ?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

મે. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

લોકપ્રિય થઇ પડેલી અર્ધની નોટો.

શા. મગનલાલ મોતીરામ શાહપોર—મુરત.

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭ મો.	વણુતોલે=ધણીજ	વાંકુ' બોલી=મનકાર
મુખે=મોઢે	માફ=ક્ષમા	કરી; ના કહી
વેર્યા=નાખ્યા	અન્યાય=ગેરધ-સાફ	ભાળે=ભુએ
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવ-
નસીબે=દેવયોગે	ધટવાને=ઓછો થવાને	વા માટે અરજ
નીચા' નમી=નીચા વળી	ધીરીને=ઉધાર આપીને	સદ્ગુણ=સારા લક્ષણ
વીણુશું=એકેએકે લઘુશું	આખર=મજબૂત	ચિંતા=ચિંતકર
અત્યારે=હમણાં	દુખીઓ=હેરાન	અટપટી=ગુંચવણભરેલી
ગુસ્સે થઈ=રીસ કરી	પાખી=વગર	ચટપટી=ગભરામણ
વિપત=આપદા; દુઃખ	ધીરેલા=આપેલા	મા'લે=ખુશીથી રહે
બૂલીને=વીસરીને	નવ આલે=ન આપે	

પાઠ ૮ મો. આજ અને કાલ.

નસીબે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલામનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું? બાપ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જેમ ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે, માટે ગુલામનાં ફૂલ રૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઈને બોલશે તો તને ધણી આપદા પડશે. તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો? બાપ કાલે, કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ (૨) કાંઈએ

ભૂલથી આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને આવીને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેર ઇન્સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું પડે તો ક્યારે લડવું? ભાઈ કાલે, કાલે કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદો કરવી? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણાં કામો કરવાં છે પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં? ભાઈ, હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઈ અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુંચવણ બરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં બંધને ક્યારે આનંદથી રહે? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજે જ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલ પર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારાં કામ કરવાં જ નહિ.

પાઠ ૧૬ મો.	પ્રત્યય “નો”	હુંડે=જાતીએ
દ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર	ગજઓ=રાજ	ન માય=લેવાય નહિ
નિસાસો=આશા ભંગ	રાજન=રાજ	ધરો=રાખો
થયેથી જીવને જે અક-	નરપતિ=રાજ	પ્રજા=રૈયત
ળામણ થાય તે	સૂણો=સાંભળો	ઉદર=પેટ
વિમાસે=વિચારે	પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;	મેહ=વરસાદ
કેરે=છટ્ટી વિભક્તિનો	રાજ	માગ્યા મેહ=જોઈતો

વરસાદ	દયાળ=દયાળુ	નીરખું=જેઠું
તમદેશ=તમારા મુલકમાં	સંચર્યો=ગયો.	અજસુત=નારદ; જાહા-
વેશ=દેખાવ	મૂઠમતિ=મૂખાંધિ.	ના પુત્ર
લીલા=આખાદ	પરવરી=ચાલી; નીકળી	બૂપત બણી=રાજા
લીલારાજ=આખાદરાજ	અપરાધ=ગુનો	પ્રત્યે
ભોગવો=ચલાવો	મંદમતિ=આંધી અકલ	કુળ=વંશ
સોય=તે	દુભાવ્યો=નારાજ કીધો	ઉદરે=પેટે; કુખે.
વચન=બોલ	સાધ=સાધુ; સજ્જન	નગર=મુલક
સંધીર=ધીરજવાળાં	પરહુર્યા=તજ્યા	અવાસ=રહેઠાણુ
નયણે=આંખોએ	ગૂઢ=વિકટ; ખિહામણું	ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
વહે=રેલો જાય	વિકાલ=ભયંકર;	નિશ્ચિન=રાત દહાડો
નયણે વહે અતિનીર=આં	ખીક લાગે એવા	નીરખે=જુએ
ખમાંથી ધણા આંસુ પડે	કિરણુ=સીધી લીટીમાં	તન=શરીર
વહે=ખોલે	પડતો પ્રકાશ	સફળવો=સાર્યું થયો.
રહે=મનમાં	સંચર્યું=ગયું	તારણહાર=તારનાર
ટાળો=મટાડો		

પાઠ ૧૭ ધ્રુવજીના આપ અને નારદ ઋષિ.

પૂર્વ જાયો.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતાં જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલેક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું અધું શું દુઃખ છે, કે જાતીમાં શ્વાસ પણ માતો નથી ?

ચોથાઈ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે, તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જેવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વારતે રાખો છો? (૧) તે આખાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણાં આસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો, મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મૂર્ખાઈ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં ઓછી પુણ્યવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમજા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા, અને મને ચિંતા થાય છે, કે બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ધણો નાણુક છે, તે સુઃજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે) મારું બધું સુખ ધુન્ન સાથે ગયું, તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિદ્દગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યા તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતી પર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને
પણુ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) ધ્રુવજીનાં દર્શન રાત દહાડો કરેછે,
તે જંગલને, અને તે પક્ષીને પણુ ધન્ય છે. હે રાજા તારું જીવ્યું
સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪ મો.

સુવાક્ય=સારું વચન;

સારા બોલ

સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ

સદૈવ=હંમેશાં

વાધે=વધે; થાય

કુવાક્ય=નઠારું વચન;

નઠારા બોલ

લાધે=મળે; થાય

વિવેક=સલુકાઈ; ડહા-

પણુ; સારા નરસાનો

વિચાર

આણી=લાવી

ચાર=ભાઈ

ઉચાર=બોલ

વાણી=બોલ; શબ્દ

વિશ્વ=દુનીઆ; જગત

વખાણે=તારીફ કરે

સ્તુતિ કરે; માન આપે

કીર્તિ=આખર

જનો=માણસો

પડે=હલકે દરજ્જે ઉ-

તરે; ગરિઆઈમાં

આવે; પડતી થાય

ચઢે=મોટે દરજ્જે આ-

વે; સુખી થાય; ચ-

ઢતી થાય

વડે=થી; થકી

પ્રાણી=માણસ

પ્રજા=લોકો; રૈયત

પાળે=પોષે

ધુડ=ધ્રુવ

ઉચારનું=બોલનું

લક્ષી=સારી

લલાઈ=મલમનસાઈ

ચુરાઈ=નઠારાપણું; વેર;

દુસ્મનાઈ

અમૂલ્ય=કિંમતી; જેની

કિંમત થઈ શકે

નહિ તે

મૂલ=કિંમત

લગાર=થોડી

પળી=ચાંગળું

રે=અરે

માનવી=માણસ

વેણુ મૂકયું=શબ્દ બોલ્યે

ગળાય=ગળી જવાય

થુંકયું=થુંકેલું

વિમાસશો=પસ્તાશો;

દીલગીર થશો.

હાણી=નુકસાન; ખરા-

ખી; પાયમાલી

છરા=ખંદુકમાં ભરવાની

ગોળી

છેદ=ધા; જખમ.

સૂઝે=માલમ પડે.

કાપ=ધા; જખમ

રૂઝે=મટે; સારો થાય;
 નવીઆમડી આવે
 કાઠી=મોટી બરણી.
 મટે=સારી થાય
 તોપ તણા=તોપનો

હડકો=અવાજો
 હવા વિષે=હવામાં
 હડકો=પડધો; સામે
 અવાજ
 તાણી=ખેંચી

વદો=મોલો
 વણુશી=બગડશી
 ભાર તોલ=માન; આ-
 બર; વચ્ચર.

પાઠ ૨૪ મો વિચારીને બોલવા વિષે.

સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કળુઓ થાય છે; માટે હે બાપ મનમાં જરા સ-
 લુકાઇ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહારું વાક્ય બોલ-
 વાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, માણસની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે, માટે હે બાપ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો (૨) જીઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે, પણ ધ્રુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સૂઈ શકતું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાણુ, માટે (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) બાપ જલમનસાપ મેળવ, નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) દોઢા નહારું બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તોપણ દોઢા નહારું બોલે છે, માટે (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપણે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહારું વાક્ય બોલ-
 વાથી કાંઈ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુકેલું થુક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જો એવી

વાણી હરી તો પસ્તાશે અને નુકસાન થશે, માટે૦ (૬) છરાના ધાતો ઉપાય માલમ પડે, પણ નઠારાં વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કેાઠી કાણી હોય તે જેમ સંધાતી નથી તેમ, માટે૦ (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજને હવામાં હણુહણુટ કરતો ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ, તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડશે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વક્કર રાખે છે. મતલબ કે બોલેલું પાળે છે.

પાઠ ૨૭ મો.	ગાળ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને
દુઃખ=આપદા, સંકટ	નિદ્રા=ઉંઘ	ભજો=ભજન કરો
આણીએ=લાવીએ	નયને નિદ્રા=આખમાં	સાંય=મદદ
ધટ=શરીર	ઉંઘ.	અર્થ=કામ
ધડીઆં=ખનાબ્યાં	સ્વામી=ધણી (લઘગયો	સરશે=થશે
ટાબ્યાં=મટાડ્યાં	હરી ગયો=છતી રીતે	ભીડ=સંકટ
નવ ટળે=નહિ જાય	મસ્તક=માથાં	સમર્થાં=સંભાર્યાં
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	છેદાધ=કપાધ	અંતરજામી=મનનીવાત
જડીઆં=વળગ્યાં	હુટાણી=હુટાધ	જાણુનાર; પરમેશ્વર
ભમ્યાં=ભટક્યાં. રખ.	સતવાદીઓ=સાચું	ભાવટ=દુઃખ; જંગળ
ડયાં	બોલનારો	બૂધરે=પૃથ્વી ધારણ
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં;	નીચ=હલકા	કરનારે; પરમેશ્વરે

પાઠ ૨૭ મો સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલાં છે. એ કાઠનું મટાડેલું મટતું નથી કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધી નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ તેવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચવ પાંડવ જેવા ભાઈઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠ્યો, અને કાઠ દિવસ સુખે ઉઘ્યા નહિ; માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નથી કે જેના રામજી ધણી હતા, તે સતીને રાવણુ લપ્ત ગયો, તેથી 'સતી ધણું' દુઃખ પામી માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણુનાં દશ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી લાંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સલવાદી હતો અને તેને તારાક્ષોત્રની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી બચું (મતલબ કે મજૂરી કરી) એવાં ધણાં દુઃખ પડ્યાં. માટે (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે. માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીધા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી, માટે (૮)

પાઠ ૩૯ મો.	ભાર્ત ભૂમિ=ભરત રા-	જેહ=જે
સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	જનો મુલક; ભરત	ક'તો=કહેતો
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના	ખંડ; આર્યાવૃત; હિં-	ભક્ષો=સારો
દેશપર પ્રેમ	દુસ્તાન	ભોમ=ભૂમિ; જમીન
બલી=સારી; ફળદ્રુપ	વિષે=માં	પ્રાણુ=જીવ

મુજી=અક્ષલ વગરનો
 ભૂમિ=પૃથ્વી
 ભારે=મોળરૂપ
 દાઝ=લાગણી; દયા
 શુષ્ક=સુકું, સુકાયલું
 હૈયું=મન
 વજ્ર=કઠણ; દયા વગ-
 રનું
 લેવું દેવું=લેણ દેણ
 કદાપિ=કદાચ
 લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન;
 તવંગર; પૈસાદાર
 વડો=મોટો
 વૈભવી=વૈભવવાળો
 રાજવી=રાજા
 રૂપાળો=ખૂબસુરત; દે-
 ખવડો
 તથાપિ=તોપણ
 વિવેકી=ખરૂં ખોટું
 સમજનાર
 વખાણું=તારીફ કરે

કામ=કાગડા
 પ્રમાણે=પેઠે; માફક
 સ્વદેશી=વતની; પોતાના
 દેશનો
 દેશીના=પોતાનાં દેશ-
 નાનાં
 ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
 પાળે=પોષે
 કલ્યાણુર્મા=બલામાં
 સારામાં
 લેખે=ગણે
 પૂરા પ્રેમથી=ખરા હે-
 તથી
 પેખે=જુએ; ઓળખે
 વિદ્વતા=પંડિતાઈ; વિ-
 દ્વાનપણું
 વાપરી=ખરચી
 દેશ દાઝે=દેશનીલાગ-
 ણીને માટે
 લોકલાજે=લોકનીશર-
 મથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતા-
 ના દેશનું અભિમાન
 ધરીને કરેલાં;
 વૃથા=ફોંકટ
 જન્મ=જિદંગાની; જી-
 વતર
 ખોયો=ગુમાવ્યો.
 કમાણી=સાર્થક; પેદાસ
 વિદેશે=પરદેશે
 વસીને=રહીને
 કાળ=વખત, સમય
 ગાળી=ગુમાવી
 સ્વદેશે=પોતાને વતને
 વિયોગી=જીદા પડેલા;
 વખુટા પડેલા
 ભેટી=મળી
 ભાવે=હોંસથી
 હર્ષનાં=હરખનાં; આનં-
 દનાં
 આંસુ=આખમાંથી પડ-
 તાં પાણી
 નાવે=આવે નહિ

પાઠ ૩૯ મો પોતાના દેશપર પ્રેમ.

મારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેતો હોય તેમાં કાણ બિચારો

હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ કોણ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો અક્કલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે ? કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી. જેનું મન હંમેશાં કંઠણ અને સુકાએલું હોય છે, જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ હેવું દેવું નથી, (મતલબ કે મારે કામની સાથે સંબંધ નથી) એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવ વાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ તે કામગીરી અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકના ભલામાં લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાછ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કર્યો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ.) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કે કેને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (બધાનેજ આવે.) (૬)

પાઠ ૪૬ મે.	મેટયા=મળ્યા	કપટે=દગાથી
ધાધ=દોડી	ભાત=ભાષ	ખસે=દૂર જાય
ભાવે=હેતથી	સાથ=સંગાત; ટોળું	સામગ્રી=સામાન; ચીજો

હસે=મશ્કરી કરે

ઉતરવા=રહેવા

વશેક=ધણાજ; વધારે

વસમો=કપરો; કઠણુ

ઠામ=જગો

છાજ=છત

વળી=સાકટી

ભીંતો=ભીંત

દોદશ=ખંને બાણુ

જીઆ=જૈઆ

હુઆ=થયા

હસણી=મળકખેરી

નાત્ય=નાત

દર્શન=જોવું; દેખવું

ખોધએ=દૂર કરીએ

સુંદરી=જીવાન સ્ત્રી

મનવિના=કમનથી

નમે=નમસ્કાર કરે

દીઠા=જોયા

હરિ=પરમેશ્વર

પુટડો=દેખાવડો

તુઠડો=પ્રસન્ન

ભાગ્યું=દૂર થયું; ટળ્યું

મરડે=મચડે

મંડપમાં=માંડવામાં

ચંગ=મંજરા; કાંસાજોડ

ગાંઠડી=ગાંસડી

લટકે=ટીંગાય

પટકે=પિછોડીએ

કાષ્ટ=લાકડાં

ભારો=જીડો

મામેરાનો=મોસાળાનો

ઉધારો=બાકી; મણા

તુળશીદળ=તુળશીનાં

પાંદડાં

પુંકશે=વગાડશે

પૂરું=ખરોખર

કૌતક=મશ્કરી; ગમત

ટોળ=મળક

ઉતાવળી=ઝડપથી

મરમે=બેદમાં

લળવ્યું=એળ લગાડી

પેઢીનું=વંશનું

ન બાપા=બાપ વગરનાં

ભલાં=સારાં

કઠણુ=સખત

કઠણુભોલ=મેણાનાભોલ

મછર=અહંકાર; તોર;

ઝેર

પુઠળથી=પાછળથી

બડબડો=બબડો

લખેશરી=લાખ રૂપી-

આનો ધણી

શે=શું

રાંક=ગરીબ

પિતા=બાપ

મુજ=મારે

કાપડું=ઐરાંતી છાતી

ઢાંકવાનું લુગડું

મેર=મેરૂ પર્વત

જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૬ મો. નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગમહેતા
વૈવાઘ દોડતા આવીને બંને હેસિથી મળ્યા, જમાધ અને

જમાણનો ભાઈ પણ મળ્યા અને બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છળભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મશ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘેર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ધણાજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણ હતી અને છાપરાપર નળામાં નહોતાં; તે ધરની છાજ કાહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને બીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળા ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ધણાં માંકડ અને જુવા હતા; વેવાઈ ઉતારો આપીને ગયા પછી મળકપોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાશ્વિત જતા રહે (પાવન થઈએ) મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે સાઈં થયું, સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે; મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું. (૭) મહેતાજીના બળદ ઉપર ધણી બગાઇઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આબરૂ વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પિછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે, કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે ? (૯) છાબડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં મુકશે. ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પણ પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે

અને મશ્કરી કરીને ધર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઈને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણુંદ મરમમાં બેલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રિત કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને જીવ લગાડી, સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું? શું એકલા મળવા જાઓ છો? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાઈ (૧૩) આવો મહેણાંનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણુંદ આટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે બેન પાછળથી શું બબડો છો. (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ધણું લાભ થશે. કાઈના બાપ લખેશરી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનોના કુંગર બરોબર છે તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન તો એ બાપ ધણું જીવજો (૧૬)

પાઠ ૪૯ મો.	પાલણુ=પોષણુ	સુખદીગ્મ=સુખ આપે
મહી=સાતમીનો પ્રત્યય	કાજ=કામ	ભઃ=જોઈએ તેવી
“ માં ”	તેજસ્વી=પ્રકાશિત	આણી=ત્રાવી
તન=શરીર	શશિ=ચંદ્ર	મેઘ મંડળ=વાદળાં
જાન=શુદ્ધ; સમજ	તિમિર=અધાર; અં.	નિયમિત=વખતસર.
પુરણુ=પુરેપુરું	ધકાર	વૃષ્ટિ=વરસાદ
સમય=વખતે	ગગને=આકાશમાં	સંતેષ=તૃપ્તિ
પ્રથમ=પહેલાં	દિનરાત=દહાડો રાત	હરખ=ખુશી
સ્મરૂં=યાદ કરું	આરામ=વિશ્રાંતિ	સૃષ્ટિ=દુનિયા
કાર્યો=કામો	શ્રમથી=મહેનતથી	પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો	પાવક=ગરમી; અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતનો માગ
કઠિન=કપરાં	ઇશી=પરમેશ્વરે	ભુલાવતી=ચીસરાવતા
કબ્જ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સંશય=શક
અનેક=બહુજાન	થાપી=ખેસાડી	મુજ=મારા
કાપે=દૂર કરે; મટાડે	સદિવ=હંમેશાં; સદા	સહભક્તિ=ખરીભક્તિ
સંન્યા=ખનાવ્યાં	સુખદ્વિ=સારી અકલ	ચરણે=પગમાં
		દર્શ=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯ મો. ઈશ્વર પ્રાર્થન .

જ્યારે ઉંઘમાં શરીરનું જ્ઞાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારના પહેરમાં પહેલોંયાદ કરે, પછી દહાડાનાં બધાં કામો કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનીઆની રચના કરેલી જણાય છે. પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમાં હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટે છે, ત્યાં તેને અરામ ખીલકુલ નથી. દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યા ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઉંઘ આણી. (૩) જો આ વરસાદના વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનીઆ સંતોષથી આનંદ માં પુલાય છે. જમીન વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ આ કેવાં ખનાવ્યાં છે! એ ત્રણે હંમેશા જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણેને માણસની ચાકરી આપી છે, અહા! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શીગેઠવણ કરી છે! (૫) જોહો પરમેશ્વર તે માણસના મનમાં અકલ આ-

પી છે, તેથી બધા જીવો પર માણસની ધણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાઈ પોષણ કરે છે, તેને વિસરીને બળે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માણું છું, કે સારી બુદ્ધિ આપો. અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને બુદ્ધવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી કુરજ છે એજ સમજીને હું બધા કામ સદ્બક્તિથી કરૂં, અને તમને પણ પકું તો મને વિશ્વાંતિ મળે. (૭)

પાઠ પપ મો	જામો=જુલતો અંગરખો	પઢતો=મણતો
શિર=માથું; મસ્તક	ફાળ=છલંગ	પૂર્યો=ગોધ્યો
કોટે=ડોકિ	મૃગ=હરણ	મધુરો=મધુર રાગનો
ફૂંઢ=ખોપરી	શ્વાન=કુતરો	વાયા=વેણુ; શબ્દ
માળ=માળા	સુખાણુ=સારા જાણીતા	વીર=ભાઇ
વૃષભ=બળદ	શુક્રાચાર્ય=દેવના ગુરુ	કામની=સ્ત્રી
વીણુ=વગર	હરનિશ=હંમેશાં	કીર=પોપટ
ભૂપાળ=રાજા	રે'=રહે	ચરણુ=પગ
નેહ=સ્નેહ; હેત	મેડક=દેડકો	સા'યો=પકડ્યો
દાખવે=જીવે	નિખાળ=કમળોર	લાખો=લાખો માણસથી
ચક્ર=ચક્કર	કોલ=કોયલ	સઉકો=બધા
ગળ્યો=ઢાંક્યો	કાયર=ખાયલો	વચરે=જાય
પરવરે=ચાલે	સાર=સારી	વસમી=અધરી
ઉજવળ=સફેદ	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	વાટ=રસ્તો
ઓપતો=શોભતો	તાણી=જીવાન સ્ત્રી	

પાઠ પપ મો ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોઢમાં ખો.

ખરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનું વાહન કરે? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ. (૧) (પ્રશ્ન.) એક પુરૂષે બીજા પુરૂષને ઢાંક્યો તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે, તે ધણે ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરૂષો તેનાપર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ, (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી; હે સારા જાણીતા ડાહ્યા માણસો સમજો કે એ શું છે? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે, જીભ નથી તોપણ ધણું બોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી. કાળી છે પણ કાયલ નથી દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી. તો એનો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) બણે છે પણ વિદ્વાન નથી તેને ગાંધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું બોલે છે. પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે? (૫) (જવાબ) પવિત્ર પક્ષીની જાનમાં છે, બાઈ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે (૫) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, ઉડે છે પણ પાંખ નથી, લાખ માણસથી

પણ પકડાયતો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ?
(૬) (જવાબ.) તે ગગન તરફ જાય છે, ઘરમાં રહે તો ગમરામજી
થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સ-
મજીએ. (૬)

પાઠ ૫૭ મો.

ઘડી ઘડી=વારંવાર

ઉકળાટો=ધામ

ભારી=મહુ

અબ્ર=મદળાં

સકળ=મધા

ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ

ચક્ષી=ચકલી

બગ=મગલો

સાફ=ચોક્ખી

અરણ્ય=દરીઓ; સમુદ્ર

બાળ્યાં=જોયાં

રસ=મધુર સૂર

યંત્ર=સતાર; સારંગી

વગેરે

રૂપાળા=સારા

અધિક=વધારે

ધંટ=અવાજ

ઠાલા=નકામા

કમી=ઓછી

ઉભરાય=જથા મધ એ-

પીત=પીળો (કડી થાય

સૂર્યાસ્ત=સૂરજનું આથ-

ઉજળું=સફેદ (મવું) તે

નૈર્ઝતા=દક્ષિણ અને

પશ્ચિમ દિશાની તરફેના

શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ ૫૬ મો. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકા ને શીજો ઘડીએ ઘડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને
ઘણો ધામ થાય છે, ઘણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય
છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદનાં ચિહ્ન થાય છે.
(૧) ચકલી ધૂળમાં ફૂડફૂડ પાંખો ફૂડાવે છે. બગલાં પોતાની પાંખ
બરોબર ફેલાવીને ખેંચે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં.
તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો
ખરર થરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાજિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સૂર
આવે છે; તેથી બધાં (૩) હંમેશા કરતાં તો હવા ઘણી ભેજ-
વાળી જણાય છે. ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આઘે

ધ'ટા વાગતા હોય એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં
 (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને
 ઉધમ્, કીડી અને મ'કાડા જોરથી ઉભરાય છે. (બણાજ પાકે છે)
 પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે ઉડે. તેથી બધાં
 (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો
 ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આબુખાબુ ઘણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે.
 ઇશાન ખુલામાં ઘણી વીજળી થાય છે, નૈઋત્ય ખુલામાં ઠંડો
 પવન વાય છે. (કારણ કે નૈઋત્ય ખુલામાં દરીઓ છે તેથી.)
 તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ મો.	કાળ=મોત; હાર	સહ અભિમાને=સારી
રક્ષ=રક્ષણ કર	અંધપડ=મેસાડ	ઉંચી લાગણીથી
દેવ=ઇશ્વર	દ્રેષ=કીનો; અદેખાઇ	પૂજ્ય=પવિત્ર
મહારાગ્ન=પાંચમા	હુતર=કસળ	પ્રત્યે=તરફ
જ્યોત્	અમધેર=અમારે ત્યાં	ધર=રાખ
પ્રોહ=ત્રણ મોટા	સંપ=નિરાંત	શક્તિમાન=જોરાવર
જયવંત=જશવાળા	સધો=થાઓ	રાજેશ્વર=રાજાઓના
મસ=વધારે	કાળ=વખત	ઘણી
કીર્તિનો=મોટાઈ	ગંજ=ઢગલો	નાથ=પરમેશ્વર
યશ=જશ	દાન=પુણ્ય	મહાસાની=અકલનો
લંબાવ=વધાર; ફેલાવ	શ્રેષ્ઠ=મોટા	ભંડાર; મોટા, સાનવાળો
જગદીશ=પરમેશ્વર	ગ્નથુ=હંમેશ	શુભકાન્ત=લ્યાજ કર-
વીખેરવા=છુટા પાડવા	ક્ષેમ=સુખ	પાર=સુધી (નારી
રૂઠ=ગુરસે થા	રાય=રાગ	દીલ=મન
		સ્વીકાર=કલ્પ કર

પાઠ પદ મો. રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજ તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણાકીર્તિવાન બનાવ. મોજ મઝા, મોટાઈ અને આખરૂં આપ, અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર, હે જગતના ધણી તું ઉઠ, અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધો ખેસમટી દે સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારું બહુ થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોત્ષ્ણ રાજપર જોર, આખરૂં અને સુખ સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ધણીજ) બક્ષીસ કર, કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના નામ તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિવાન, રાજેશ્વર, મહાજ્ઞાની, પ્રભુ તું એને તારી છાંયમાં રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે વ-ફાદારનો સંપ કબુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે લાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત સાંકડો થતો થતો ઉત્તરમાં ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠઅવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પા-

શી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અમલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણી ખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ-ગંગા, પાર, અબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેણુ) ઢાંઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે, કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે, તેમાં સૈયા મોટો ખાગદ છે. એના ઉપર કાળકામાતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી ને ઉનળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મુલકમાં સાંઢણી પર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના લાકડા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી ધણું પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડા અને આંખાનાં ઝાડ ધણું ઊગે છે. ઘાસ ચારો ધણો થાય છે તેથી જ ચરોતર નામ પડ્યું છે. અહીંઆ ઢોરોને ચરવાનું સાઈં મળે છે તેથી જ ચરોતરમાંથી પ્રદેશ ખાતે ઘી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં કુંગરા ને જંગલ ધણું છે, તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી. તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી જંગલ હોવાને લીધે ધમારતી લાકડાં ધણું થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણું પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ધણું થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે. ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે, નમદા નદીના બેટમાં તમાકુ ધણી સારી થાય છે.

પાલણપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન કુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણું થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ધણું ઢોઢો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે, સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, ને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડીઓ ધણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન

અરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડનથી, માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગર ધણા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડુંગર થાય છે, અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે, અને સાંતો ગોળ વખણાય છે. ચોરપાડ તાલુકામાં તથા હાસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ઘણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. તેનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણવા માટે મુખ્ય ધણું જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે. તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૩ થઇ ધોલેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુખ્ય જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરોને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે, કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડુંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં

છે અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના કુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર)ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોટી નીકળે છે. કાઠિયાવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીઅંદર; પોરબંદર, (સુદામાંપુરી) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર)જોડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે બંદરે જાય છે, કાઠિયાવાડના વચાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે (૧) દક્ષિણ (દક્ષિણ) (૨)કોકણ દક્ષિણમાં મોટી નદી એ છે. તેથી નદીએના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, તે હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણકે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી બાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી હોદું જડે છે અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે, કારણકે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ઘાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણકે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે. સાંતી હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણાં બેગે છે. કોઈ કોઈ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ

ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું, હરડાં ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં કુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્ય ધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ કુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી ને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાસ અનાજ, તેલીબીયાં, રૂ, ઊન, મીઠું, ઢોર. કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, રટકડી ને કાયલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કેાણથી નૈઋત્ય કેાણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં એ વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો ખરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ થોડો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે કારણ કે તેમાં થર પારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા

રેગિષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય
પેદાશ ડાંચર, ખાજરી, ધઉં, મગ, જવ, રૂ, ને તેલીબીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષરો.

એઠવડં	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	ચ્યાન	નિશ્ચય
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નહી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠર્યું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઇસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધારતી	લક્ષમણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સહયતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	દિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૃછા
યુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	ખ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	શુભ	દિલ્હી	અધર્મ
ઉદ્યોગ	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	જેશુદ્ધ

ઉત્તેજન	ઝખ્ખો	વીત્યા	દાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાધ	ચખ્યુ	પ્રદ્ધાંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખચ્યું	સમર્થ
ઉત્પન્ન	ચિટ્કી	ભચ્યું	સર્વશક્તિ.
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	શુભારતા	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ
સમુદ્ર	લવરૂઢ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણુક	વૃષ્ટિ	ળકન
લાઘ્યું	સોંખ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ
પારખ્યું	ચોકખો	વનસ્પતિ	કમાન
માર્ગ	સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ
કરડયાં	ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી
ચિત્ત	પત્થર	સ્વખનાવશ	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશકય	સ્વખન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	વર્તણુક	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કલ્યાણ	સ્વખનું	ખિન્ન
૫૬	રેડ્યું	સત્તા	સદ્ગુણ
શુભાર્તો	ખંધુધર્મ	મૂર્ખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	સસ્તાં
દુર્ગુણ	વર્ગ	સ્થિર	ઈંગ્લાંડ
વિક્રમાજીત	પ્રાણજીવન	ચર્ચા	અંગ્રેજી

પન્ના	ત્રિભુવન	મહોદ્ધા	પત્ની
શુસ્સો	રૂસ્તમજી	શ્રોતા	ડેન્માર્ક
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	દસ્તાવેજ	જયોર્જ
હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેલ્સ
પીગળયુ	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડયુક
સાંચિક	ઉત્તેજન	બ્યાન	જનમ્યાં
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
ધન્ય	સુધર્મો	અંથકાર	શિર્ષો
પોર્ટુગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
ચુકિત	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઇ	પત્તળ
આગ્રહ	બ્યાધ્યર્થ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	બળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ
વસ્તી	ઈંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે
સુત્રો	પ્રદક્ષિ	ઠોકયાં	હુન્નર
પ્રાદક્ષણ	રાજર્ષિ	અખડાબ્યાં	વિદ્યા
ક્ષત્રિય	અંદ્ર	જાગૃતિ	તંદુરસ્તી
વૈશ્ય	નિર્મળ	ધ્રૂજતાં	સ્વચ્છ

શૂદ્ર	શ્રમ	અણીશુદ્ધ	વર્તણુક
સિદ્ધિ	વિદ્ય	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું
વર્ણ	ક્રાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
કસ્તી	લેસેપ્સ	મૃગજળ	તસ્દી
કન્યા	ખ્યાલ	દુર્દાંત	દુર્ગંધ
પુનર્લભ	વિદ્યમરફેસ	વિચાર્યું	શ્રાવક
ભક્ષર	ચિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્રે	પ્રતિદિન	પીસ્થાં	સ્પેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
કાન્યકુબ્જ	પત્ર	મૂર્ખાઈ	વિસ્મય
દર્શન	બુદ્ધ	જન્મારા	નિર્ભવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પેટુંગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
પ્રલોક	ભીષ્મ	સિત્તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
અપચ	બ્રહ્મચારી	પત્તાં	દ્વારકા
અચ્છેર	અકુગાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઈસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર

અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાષ	ચંદ્રગુપ્ત
લલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પત્નો	સ્થાપ્યાં
ભટ્ટી	ભત્રાણુ	જિલ્લા	ઝોડ
નયા	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	આલુક્ય	કલ્યા	કોતરાવ્યાં
હસ્તિનાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણો
દેવગૃહ	અદ્યાપિ	આલખર્ટ	વૃત્તાંત
ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ	બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	યોદ્ધા	વર્તણુક	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરટ્ટ	દ્રવ્ય	માર્ચ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરુદ્દીન	સપ્ટેમ્બર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગટન
પુખ્ત	મહામહાશાહ	ગ્રંથક	અગ્નિ
બર્મર	ઠંડા	સદ્યાદિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાખાદ	કોલ્હાપુર	ફેલ્લો
કોષ	વાત્રક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી

યશોવર્મા	ખટુગંજખણ	મંત્રોચો	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગટ્ટો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	હરેકટર	સ્વરૂપ
હેમચાર્ય	વાગ્મિત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલહુપટ્ટા
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોંધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	ચિત્ત
વિચિત્ર	તત્ત્વ	આકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મખીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળયુ'
દ્વિદળ	ખેલીચિંગ	ધાસ્તી	સત્ત્વ
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાક્ષી	અર્ધી	કિવનીન	કસ્તર
શ્વાસ	શ્રેષ્ઠ	સુસ્ત	ઓકિસજન

ટીપ—આ શબ્દોમાંથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખશો, તો ડિક્શનરીનો વિષય પાકે થશે.

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

પદાર્થપાઠ ભા. ૧ લો પહેલા ધોરણ માટે ૦-૩-૦

પદાર્થપાઠ ભા. ૨ નો બીજા ધોરણ માટે ૦-૫-૦

ડિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના

અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો. (૬) ડાબો હાથ ઉંચો. (૭) બંને હાથ પગનાં થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવા ખભે અડકાડવાં. (૧૧) બંને હાથ પગનાં થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડ પર મુઠ્ઠી પગનાં આંગળાંપર ધીરેથી ખેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડ પર રાખી ડાબી ગમ વાઘાં વળી જમણો હાર ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (પણ ખે પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) જેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળાં ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકાં વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકાડવાં. (પગ ટટાર રહેવાં જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ એક ડમલું આંગળા ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આમળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠી વાળી મોં સામે ખભાની સાધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠીના અંગુઠા ખભે અડકાડવા. (૩૫) કેડપર હાથ નાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ઉપ પ્રમાણે. (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ઉપ પ્રમાણે. પણ બે પગની વચ્ચે એક પુગ્તું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧) ઉપ પ્રમાણે. (૪૨) કંમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૪) જમણા ફરવું. (૪૫) સત્તામ કરી ચાલ્યા જવું.

સમાપ્ત.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણીત શિક્ષક” બે આના.

પદાર્થપાઠ ભા. ૧ લો પહેલા ધોરણ માટે

૦-૩-૦

પદાર્થપાઠ ભા. ૨ નો બીજા ધોરણ માટે

૦-૫-૦

